

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

3. číslo, ročník IV., září 2015, cena: 25 Kč

■ A tuhle bajku znáte?

Fotomontáž: Pavel Lukáš

Přečtěte si v čísle:

- ☞ **Téma: Rusko včera a dnes**
- ☞ **Rozhovor s Martinem C. Putnou**
- ☞ **István Szabó a jeho faustovské variace**

● Úvodník	
Středoevropská Rus (Tomáš Fošum)	3
● Téma: Rusko včera a dnes	
Ruská armáda ve 21. století (Ladislav Havelka)	4
Pozice Gazpromu v Evropě slábne (Martin Jirušek)	6
Rusofobie přichází z Kremlu (Kateřina Hamatová)	8
Traumata, špioni a rozzlobený medvěd (Filip Tuček)	10
Litva: dál od Ruska, blíže Polsku (Michal Lebduška)	12
● Rozhovor	
Martin C. Putna: Ukrajina mi připomíná Čechy po sametové revoluci (Tomáš Fošum)	15
● Česko	
Pokus o přelet nad Čapí republikou (Tomáš Fošum)	17
Kdo může utvářet veřejné mínění v Česku? (Petr Zenkner)	18
Menší církve u nás – zaostřeno na starokatolíky (Kateřina Hamplová)	20
● Střední Evropa	
Ožije Visegrád pod migrační vlnou? (Marie Chrástková)	21
Strache si brousí zuby na Vídeň (Miroslav Šepták)	24
Příběh evropského Detroitu (Igor Blahušiak)	25
● Kultura	
Atlas opravdového Polska (Olga Słowik)	27
István Szabó a jeho faustovské variace (Alena Mikolášková)	29
● Historie a současnost	
Gulliverova cesta Anne Applebaum (Jan Jüptner)	31
Tak šel čas s Polabskými Slovaný (Luboš Rokos)	32
„Kolik lidí jim ještě dovolíme zabít?“ (Jiří Fošum)	33
● Životní styl	
Něco je ve vzduchu (Marie Jüptner Medková)	35
● Zraněná města	
Pražská asanace jako výsledek touhy po světovosti (Jan Holovský)	38

● **Demokratický střed** ●

3/2015, vydáno v září 2015, ročník IV.

adresa: Petr Zenkner, Koněvova 240, 130 00 Praha 3,
e-mail: redakce@demokratickystred.cz, **web:** www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Marie Bydžovská, Marie Jüptner Medková,
Jan Jüptner, Kateřina Hamplová, Tomáš Orlík, Jan Holovský

grafická úprava: LUSEL, **kresby, fotomontáže:** Pavel Lukáš

vydavatel: občanské sdružení Demokratický střed

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4x ročně

Středoevropská Rus

Rusko pochopitelně žádným středoevropským státem není, ale dějiny našeho regionu ve 20. století podstatně ovlivňovalo, a jak v poslední době vidno, rádo by na to zase navázalo. Jelikož role ruského satelitu naší zemi vůbec neprospěla, není pro nás nějaký návrat do „ruského světa“ žádoucí. Proto je důležité dnešnímu Rusku rozumět. Svou troškou do mlýna se rozhodl přispět i náš časopis, jenž věnuje „ruskému medvědovi“ v rámci tohoto čísla velký prostor.

Máme se Ruska bát? Tak zní jedna z klíčových otázek dnešní doby. Pokud na ni hledáme odpověď z vojenského hlediska, stojí za to číst článek Ladislava Havelky, který stav ruské armády důkladně analyzuje. Najdete zde i údaje porovnávající NATO a Rusko podle výzbroje a nákladů na zbrojení. Z těchto údajů vyplývá, že otevřený útok ze strany Kremlu s největší pravděpodobností Západu nehrozí. Rusko bude spíše místo zbraní i nadále využívat fakt, že je významným dodavatelem plynu do Evropy. Jenže časy se mění a mocnému Gazpromu ubývají síly. Více v článku Martina Jiruška.

Strach z Ruska někdy bývá zaměňován s rusofobií, tedy jakousi iracionální obavou ze všeho ruského. Jak si však můžete přečíst v příspěvku Kateřiny Hamatové, rusofobie se dnes někdy těžko odděluje od kremlofobie. Jasně, je třeba se vyhýbat kolektivní vině a neházet všechny Rusy do jednoho pytle. Ale to, že se někdo obává imperiálních choutek Vladimira Putina a spol., ještě neznamena, že by se

měl jít léčit s fobií. A rozhodně to neplatí pro ty, kteří nemají pochopení pro ruské nároky na Ukrajinu, již oprávněně vnímají jako samostatný, svébytný stát.

Skuteční rusofilové by měli přát Rusům to nejlepší, a pokud jde o správu věcí veřejných, nic lepšího než liberální demokracii zatím nikdo nevymyslel. Cesta k demokratickému Rusku vede dost možná přes demokratickou Ukrajinu. Ostatně, vzdělanost v minulosti často přicházela do Ruska právě z území dnešní Ukrajiny, tak proč by se nemohli Rusové inspirovat i Majdanem? Optimistou v tomto směru je i Martin C. Putna, jemuž nedávno vyšla kniha *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. V rozhovoru, který nám poskytl, Martin Putna říká, že mu Ukrajina připomíná Čechy po sametové revoluci. I ona se chce vydat na Západ. Bude to mít však podstatně těžší, neboť na Západ je to z ní zkrátka dál.

„Středoevropskou Rus“ z titulku samozřejmě berete jako velkou nadsázku. Nicméně Ukrajina se kdysi Rusí nazývala a součástí střední Evropy také bývala – stačí si zajet do Lvova nebo Černovic. A Rusí, jak svědčí zmíněná Putnova kniha, existovala v minulosti celá řada, a ne všechny viděly v Západu nepřítele. Proč by na jejich dědictví nemohlo jednou navázat demokratické Rusko? Jestli tomu někdo nevěří, nechť se poradí se svým psychologem, zda se o něj nepokouší... Ano, rusofobie.

Tomáš Fošum

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Nejsme financováni z grantů, každý předplatitel je pro nás důležitý!

- **Roční předplatné (4 čísla) i s poštovným za 180 Kč**
- **Objednávejte na mailu: redakce@demokratickystred.cz**
- **Číslo účtu: 2400332468/2010**

Ruská armáda ve 21. století

Na straně jedné sebevědomá prohlášení ruského prezidenta Vladimíra Putina o moderní ruské armádě plně špičkových zbraní, na straně druhé zastaralost části výzbroje. Jak je na tom vlastně ruská armáda? Má se jí Evropa obávat?

90. léta: krize ruské armády

Během 90. let se Ozbrojené síly Ruské federace netěšily vůbec dobré kondici. Sovětská armáda byla stavěna pro globální konflikt, nový ruský stát tak zdědil značně naddimenzované síly neodpovídající jeho potřebám. Po rozpadu SSSR zůstala řada důležitých vojenských základen mimo území Ruské federace (např. přístav Sevastopol na Krymu, kosmodrom Bajkonur v Kazachstánu, radarové stanice v Bělorusku a Kazachstánu, základny v Gruzii). Vše provázal úpadek morálky vojáků, řada velitelů se novým pořádkům odmítala podřídit. Zmatek ve velení nahrával korupci a nekontrolovanému obchodu se zbrojním materiálem.

Krise v ruské armádě a výrazný pokles poptávky u zahraničních zákazníků těžce dopadly také na ruské zbrojovky. Za pět let se vojenská produkce propadla o zhruba 90 %. Zbrojní průmysl se dále musel vyrovnat s roztržštěním výrobní základny, protože řada významných subdodavatelů zůstala v zahraničí (Ukrajina, Bělorusko, Kyrgyzstán, Kazachstán). Situace se díky privatizaci, modernizaci výroby a vzniku korporací začala zlepšovat až koncem 90. let.

Živá voda v podobě Vladimíra Putina

K opravdové změně poměrů došlo až po roce 2000 s nástupem Vladimíra Putina. Jako bývalý důstojník tajné služby si význam armády plně uvědomoval. Za jeho vlády začalo postupné navyšování výdajů na obranu, modernizace průmyslové základny a investice do nových zbrojních projektů.

Počátky Putinova vládnutí lze vnímat jako snahu o návrat mezi velmoci a zároveň snahu rozvíjet mezinárodní spolupráci nejen v bezpečnostních otázkách. Existovaly vztahy s NATO, Rusko se podílelo na jaderném odzbrojování a globálním boji s terorismem.

Ačkoliv již dříve Vladimir Putin odmítal například status samostatného Kosova nebo válku v Iráku, skutečný střet ve vztazích se Západem nastal zhruba v roce 2007. Tehdy Rusko důrazně odmítlo snahu Spojených států rozmístit ve střední Evropě prvky protiraketové obrany. Zároveň přerušilo účast na Smlouvě o konvenčních ozbrojených silách v Evropě. Byly zahájeny demonstrativní lety strategických bombardérů, poprvé od sovětských dob se ve Středomoří odehrálo rozsáhlé cvičení ruského námořnictva. Putin rozhodl navýšit vojenskou přítomnost v oblasti Arktidy, kterou si Rusko nárokuje. Následující rok Rusko napadlo Gruzii pod záminkou ochrany ruských občanů v Abcházii a Jižní Osetii.

Z pohledu ruského vnímání geopolitiky lze tyto aktivity chápat. Nicméně po desítkách let trvajících, silou vynucených, nadstandardních vztahů se střední a východní Evropou nemá Rusko v oblasti nadále nárok na

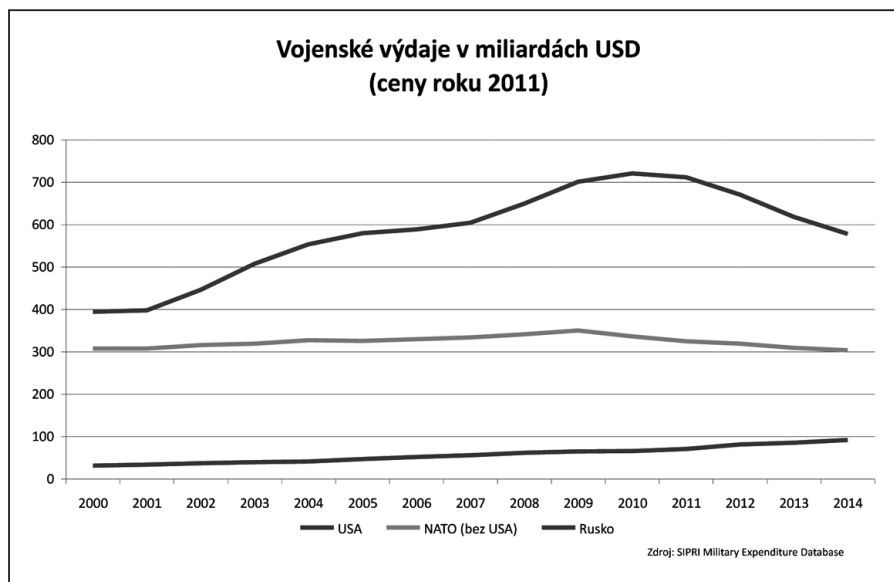
zvláštní režim zacházení a mělo by respektovat směřování států s demokraticky voleným vedením. Byť jde o oblast strategicky významnou.

Studená válka č. 2

V roce 2008 odstartovala rozsáhlá reforma ruských ozbrojených sil s cílem vytvořit moderní efektivní armádu s moderním vybavením, schopnou prosazovat ruské zájmy v blízkém zahraničí i ve světě. Postupně došlo ke snížení počtu vojáků o více než 10 %, redukci důstojnického sboru o 60 %, zjednodušení velicích struktur, změnám v dislokacích posádek či reformě vojenského vzdělávání.

Reformu ozbrojených sil doprovázely akvizice moderní techniky pro všechny druhy vojsk. Nákupy nové techniky se řídí Státním vyzbrojovacím programem (SVP) pro roky 2011-2020, nedávno schválila ruská vláda aktualizaci pro roky 2016-2025. Ročně se předpokládá obnova až 11 % techniky.

Do roku 2020 by se měl podíl moderních zbraní a techniky v ruské armádě zvýšit na 70-75 % namísto výchozích 10 %. Náklady na přezbrojení se odhadují na více než 700 miliard dolarů. Pokud vše vyjde podle plánů, bude mít ruská armáda v roce 2020 jeden milion vojáků, dále 350 nových bojových letadel a 1 000 vrtulníků, 2 300 nových tanků,

Přehled vojenské techniky

	Bojové tanky	Letadlové lodě	Válečné lodě	Ponorky	Bojová letadla	Bojové vrtulníky	Jaderné zbraně	Vojenské satelity
USA	2785	11	126	76	3680	1830	7100	123
NATO (bez USA)	7137	3	206	77	2651	1784	525	32
Rusko	2809	1	85	67	1337	677	7700	74

Zdroj: The Military Balance 2015, International Institute for Strategic Studies

28 ponorek a 50 nových plavidel, a zhruba stovku satelitních prostředků pro zefektivnění komunikace a velení.

Podle vyjádření náčelníka generálního štábu Valerije Gerasimova z roku 2014 se už podařilo dosáhnout podílu moderní techniky ve výši 62 % u protivzdušné obrany, 45 % u strategických jaderných sil, 52 % u námořnictva, 42 % u letectva a 21 % u pozemních sil.

Na základě SVP se pro ruskou armádu vyvíjí a vyrábí řada zajímavých zbraní. Demonstrací pokračující modernizace a síly ruské armády byla květnová vojenská přehlídka v Moskvě, největší od zániku Sovětského svazu. Představily se zde zbraně, kterým bychom měli věnovat pozornost. Ať již jde o prototyp tanku T-14 Armata, bojová vozidla pěchoty Kurganec-25 a T-15, obrněná vozidla Bumerang, houfnice 2S35 Koalicija-SV, z letecké techniky letouny SU-35, protiletadlový systém S-400 Triumf nebo mezikontinentální balistické rakety RS-24 Jars.

Rusko nezůstává pouze u zbrojení. Snaží se demonstrovat svoji sílu a rostoucí globální ambice. Kromě již zmíněné „kampaně“ v Gruzii to jsou provokace v Pobaltí, které je členem NATO, aktivity na východní Ukrajině nebo lety bombardérů v prostoru Atlantského a Tichého oceánu. Rusko pořádá rozsáhlá vojenská cvičení v příhraničních oblastech s desítkami vojáků a tisíci kusy techniky. Jen pro rok 2015 Rusko ohlásilo 4 tisíce vojenských cvičení, což je zhruba 10krát více než v případě NATO a jeho spojenců. Nespornou projekcí síly je „opevňování“ strategicky důležité Arktidy nebo obsazení Krymu, kde jsou významné vojenské základny.

Plány a skutečnost

Pro Vladimira Putina je síla a vyspělost ruských ozbrojených sil jasnou prioritou. Modernizaci armády a vojenskému průmyslu se podřizují ostatní odvětví ruského hospodářství. Zatímco vládní investice letos poklesly v průměru o 10 %, investice na zbrojení a armádu se zvýšily o 33 %. Jenže, příjmy pro masivní zbrojení zajišťuje hlavně vývoz nerostných surovin, který pokrývá dvě třetiny příjmů ruského státního rozpočtu. Propad cen ropy proto velkolepé plány výrazně ohrožuje.

Nejde ale jen o peníze. Ruský vojenský průmysl není schopen vyrábět plánované počty zbraní v požadované kvalitě. Vojenské programy se potýkají se stejnými problémy jako celé ruské hospodářství – s korupcí, nedostatečnými výrobními kapacitami a nákladnými výrobními procesy.

Vojenský průmysl se rovněž potýká s nedostatkem kvalifikovaného personálu jak v oblasti vývoje, tak ve výrobě, chybí výrobci řady součástek a komponentů. Dříve se tyto nedostatky řešily nákupem zboží či technologií v zahraničí, což je nyní ovšem vzhledem k sankcím značně ztížené. Problémy vojenského průmyslu v Rusku dobře ilustruje několik příkladů. Je to například nemožnost vyrábět plavidla větších rozměrů (např. letadlové lodě) nebo pokusy o nákupy vyspělých zbraní ze zahraničí (drony z Izraele, neúspěšné pořízení víceúčelových vozidel Iveco z Itálie či výsadkových lodí Mistral z Francie).

Typickým příkladem střetu velkolepých plánů a omezené výrobní základny je projekt letounu páté generace Suchoj T-50. Vladimir Putin nařídil jeho zařazení do výzbroje v roce 2015, pouhých pět let od vzletu prototypu. Pro srovnání, zavedení obdobného stroje F-22 do výzbroje americké armády trvalo 14 let. V roce 2013 mělo ruské letectvo disponovat 14 stroji a letos měla být zahájena sériová výroba. Namísto toho existuje 5 prototypů, z nichž se překvapivě ani jeden neukázal na květnové přehlídce. Ruské ministerstvo obrany navíc oznámilo redukci počtu objednaných letadel první série z 52 na pouhých 12 strojů a nákup levnějších strojů starší generace. Podobný osud může potkat i nadějný projekt tanku Armata, kde se zahájení sériové výroby ohlásilo do dvou let od představení prototypu. Vývoj podobné techniky přitom v jiných zemích trvá 10 až 15 let. Kromě toho se už cena Armaty oproti plánům navýšila přibližně 2,5krát.

Problémy s vývojem a výrobou náročnějších zbraní nutí ruské armádní nákupčí ke kompromisům spočívajícím v modernizaci stávajících zbraní a nákupu modernizované techniky namísto nové. V neposlední řadě je nutné zmínit demografický problém. Podobně jako například armády NATO se i Rusko bude potýkat se snižujícím se počtem a kvalitou potenciálních vojáků.

Je třeba se bát?

Ruské ozbrojené síly jsou nejsilnější armádou v Evropě a druhou nejsilnější armádou světa. Od konce 90. let se Rusku povedlo modernizovat všechny klíčové složky ozbrojených sil. Ačkoliv se co do celkového počtu moderních a aktivně užívaných zbraní Rusko stěží může poměřovat s NATO, jehož je Česká republika členem, stále je třeba mít na zřeteli ruský jaderný arzenál. Jen v letech 2014–2015 má být do služby zařazeno například 88 mezikontinentálních balistických raket s jadernými hlavicemi údajně schopných proniknout jakoukoli protivzdušnou obranu, několik baterií s raketami středního doletu Iskander, 450 nových

pokračování na straně 6

dokončení ze strany 5

letadel a vrtulníků. Řada ruských zbrojních projektů však přes finanční náročnost zůstane pouze ve stádiu prototypů, nebo bude zavedena pouze v omezeném rozsahu.

Ruská armáda ale s technologickou i početní nevýhodou do jisté míry počítá a zaměřuje se na rozvoj prostředků elektronického boje – odposlech či rušení komunikačních prostředků protivníka, zneschopnění protivníkovy elektronického vybavení, rušení kontroly protivníka nad vlastními zbraňovými systémy, případně získání kontroly nad informačními systémy (např. internetové portály). V této oblasti lze Rusko považovat za světovou špičku.

Státy Severoatlantické aliance nejsou podobného rozsahu zbrojení aktuálně schopny, protože to není politicky průchodné. Určitým uklidněním může být fakt, že Rusko hlavně dohání ztrátu, kterou nabralo v 90. letech. Pokračování masivního zbrojení je možné jen v případě, že ruská ekonomika vydrží náročnost vyzbrojovacích programů. Není vůbec nereálné, že by Rusko mohlo skončit podobně jako Sovětský svaz a prostě se uzbrojit. Zvláště pokud by se NATO pustilo do rychlejší modernizace svých kapacit. Evropa se sice ve zbrojení nemůže Rusku rovnat, musí se ale počítat se silou Spojených států.

Hybridní válka a kyberkonflikt

Konvenční konflikt mezi NATO a Ruskem považují za málo pravděpodobný. Vzájemný konflikt by navíc byl zničitelný pro obě strany - s nepředstavitelnými lidskými, ekonomickými nebo ekologickými ztrátami. Kromě toho má Rusko na jihovýchodě velmi nepřijemného soupeře v podobě Číny, před kterou se vzhledem k jejím globálním ambicím musí držet na pozoru.

Obávat bychom se naopak měli tzv. hybridní války, která v prvních fázích není klasickým silovým střetem.

Stírá se při ní hranice mezi mírem a válkou a není zcela jasné, kdo je agresor. Varovnými příznaky pro zahájení války jsou dlouhodobá frustrace společnosti, ekonomické problémy, korupce a klientelismus, roztržité společnosti či nacionalistický extremismus.

První fáze hybridního válčení má podobu demoralizace a radikalizace různých skupin obyvatelstva pomocí dezinformací. Následuje druhá fáze, jejímž cílem je destabilizace institucí, ekonomického a právního systému. V dalších fázích se ve společnosti podporuje volání po novém pořádku, což může vést až k občanské válce či vojenské pomoci ze zahraničí (např. v podobě „zelených mužičků“) a instalování nových elit a systému, který je řízen agresorem.

Hybridní válka je ve spojení s kybernetickým útočením velmi nebezpečným a účinným nástrojem likvidace protivníka. Lze totiž snadno podkopávat protivníkovu důvěryhodnost, ohrožovat civilní i vojenskou infrastrukturu a přitom se zároveň účinně přetvařovat před veřejností.

Závěrem nelze nezmínit fakt, že současné Rusko svými výpady a masivním zbrojením středo a východoevropský prostor paradoxně neoslazuje. Země v regionu si začínají více uvědomovat, že svoboda a bezpečnost nejsou samozřejmost a vynakládají mnohem více úsilí i prostředků do vzájemné spolupráce a posilování bezpečnosti. Mění se i názory veřejnosti. Stále větší část se začíná zajímat o aktuální dění v evropském prostoru a pozitivně hodnotí členství v západních strukturách.

Česká republika je bez všech pochybností územím, kde dochází ke střetu zájmů Západu i Ruska. Vzhledem k možnostem, ať už politickým, hospodářským, bezpečnostním či jiným, jsem rád za to, že Česká republika je součástí západního světa a doufám, že tomu bude i nadále. Byť jsme vždy byli a budeme pouhou periferií.

Ladislav Havelka

Pozice Gazpromu v Evropě slábne

Když v roce 1973 vypukla ropná krize, naučil se svět používat nový termín – „ropná zbraň“. Začal se tak označovat způsob zneužívání energetické suroviny, v tomto případě ropy, za účelem dosažení politických cílů. Blízkovýchodní producenti se použitím „ropné zbraně“ snažili vytrestat západní země za podporu Izraele. O čtyři dekády později se může zdát, že se pojem vrací v poněkud odlišné formě. S Putinovým Ruskem jako dominantním dodavatelem plynu do mnohých postkomunistických zemí

ve střední a východní Evropě začínají mít mnozí pocit, že „plynová“ varianta ropné zbraně je realitou.

Plyn jako mocenský nástroj?

Výpadek dodávek plynu přes Ukrajinu z kraje ledna 2009 zastihl mnohé evropské země zcela nepřipravené. Hlavně Slovensko se definitivně probralo ze snu o specifickém postavení s ohledem na svou roli v přepravě ruského plynu na západ. Balkánské země měly i vzhledem

k vnitřním potížím značné problémy zajistit alespoň provizorně základní vytápění pro své obyvatele zrovna v období, kdy bylo velmi chladné počasí. Přes značné rozdíly mezi tím, jak byly jednotlivé země odebírající ruský plyn přerušením dodávek zasaženy, znamenala krize poměrně nepříjemný „budíček“ prakticky pro celou Evropu. Ukázala evropským zemím, jak překvapivě závislé jsou na bilaterálních sporech Ruska se svými sousedními zeměmi a jak lehce mohou proti své vůli sehrát roli rukojmích. Česká republika sice zůstala díky možnosti odebírat plyn z Norska tvrdých dopadů

■ Co si na mě Vladimir Vladimirovič zase vymyslí? Na fotce výkonný ředitel Gazpromu Alexej Miller.

Zdroj: Facebook/Gazprom

krize ušetřena a dokonce sehrála významnou roli v zásobování sousedního Slovenska. Nelze však říci, že by podobné situace mohla principálně přehlížet.

Zemí, na které mnozí ilustrují mocenské hrátky Ruska a zneužívání dávek energetických zdrojů k politickým účelům, je Ukrajina. Cena ruského plynu byla ostatně jedním z katalyzátorů současné krize na Ukrajině. Nabídka na výraznou slevu za dodávky v době, kdy se tehdejší ukrajinský prezident Janukovyč v prosinci 2013 rozhodl nepodepsat asociační dohodu s EU, a následné stažení nabídky po jeho svržení protirusky laděnou revolucí toto vnímání podporují. Zvyšování cen plynu pro Moldavsko také podezřele korelovalo s obdobím zhoršování vzájemných vztahů a snahou země přiblížit se EU. Opakem je naopak vstřícnost v platebních podmínkách k přátelštějším zemím jako Maďarsko.

Výkladu o politizaci dodávek životně důležitých surovin nahrávají i občasná prohlášení ruských představitelů, tu více či méně otevřeně spojující energetické suroviny s aktuálním stavem vztahů dané země k Rusku. Takovým příkladem je kousavý výrok ruského vicepremiéra Dmitrije Rogozina na adresu moldavského sbližování s EU: „Pro nadcházející zimu jsou dodávky energií velmi důležité. Doufám, že nezmrznete.“ Byť je podobně ostrá rétorika pro „zlého muže Kremlu“ poměrně typická, podobná prohlášení nepřispívají k vnímání Ruska jako důvěryhodného obchodního partnera a Gazpromu jako standardní komerčně orientované společnosti.

Díky silnému propojení Kremlu a Gazpromu si tak klientské státy zdánlivě nemohou být nikdy úplně jisté, zda jednají pouze se společností, nebo i s ruskou vládou. Tomuto nejasnému stavu navíc nahrává i fakt, že důležité kontrakty uzavírá přímo Vladimir Putin. Důvod takového jednání je nasnadě – ruský stát je majoritním vlastníkem Gazpromu, který z prodeje plynu generuje zisky, na nichž je ruská ekonomika životně závislá.

Jsou to totiž právě nerostné zdroje a jejich rostoucí ceny v uplynulé dekádě, díky nimž Rusko mohlo financovat svůj ekonomický rozvoj po období nuzných 90. let. Je to pak také tento vývoj, o který Vladimir Putin opírá významnou část své popularity a glorioly velkého konsolidátora rozkládaného impéria.

Za vším hledej peníze

Z výše uvedeného se může zdát, že zákazníci odebírající ruský plyn mají dost důvodů k obavám, a zvláště ti, kteří nemají alternativní zdroj dodávek této suroviny, se mohou kdykoli stát další Ukrajinou. To by byl však až příliš zjednodušený a černobílý pohled na věc. I v případě Ukrajiny můžeme dospět k věrohodnému „nepolitickému“ vysvětlení. Z pohledu ekonomiky smýšlejícího subjektu je totiž naprosto logické, že pokud klient neplatí za smlouvené zboží, jsou dodávky přerušeny přesně tak, jak se stalo v případě ruského plynu. Moldavský příklad a ruský odpor vůči sbližování této země s Evropskou unií je podobný. Implementace evropské energetické legislativy totiž pro Gazprom znamená značné oslabení postavení, a tudíž i nižší zisky. Ve světle změn energetické legislativy zaváděné EU, kvůli nimž se Gazprom stává z dřívějšího tvůrce pravidel subjektem, který se naopak pravidlům musí podřizovat, je jeho odpor pochopitelný. Stejně je pak pochopitelný i odpor jeho hlavního akcionáře – Ruska.

Ve chvíli, kdy celková pozice Gazpromu v Evropě oslabuje díky větší regulaci ze strany EU, ale i hustší infrastruktúře nebo většímu využívání importovaného zkapalněného plynu, jsou pro Gazprom jakékoli hrátky ruské vlády s „plynovou kartou“ velmi riskantní. Hrozí, že eroze jeho pozice v Evropě se urychlí a státy vystrašené možností vydírání ze strany Ruska zapracují na získání dodávek z jiných zdrojů. Ostatně krize z roku 2009 odstartovala ve střední Evropě aktivity, které postupně snižují závislost na ruském plynu. Na jeho slábnoucí roli v Evropě nic nemění ani nové projekty. Plynovod Nord Stream dodávající plyn z Ruska přímo na západoevropské trhy „nekonfliktní“ cestou skrze Severní moře je sice jasným důkazem snahy Ruska vyhnout se dalším sporům s tranzitními zeměmi, další část plánu na obejití Ukrajiny – plynovod South Stream – však Rusko oficiálně pohřbilo loni v prosinci. Stalo se tak kvůli předpokládaným problémům s odbytem a rentabilitou vysoce nákladného projektu. A ztráty Gazpromu samozřejmě v konečném důsledku bolí Rusko jako takové, neboť, jak bylo řečeno, ruská ekonomika s vývozem surovin stojí a padá.

Gazprom se vesměs snaží chovat jako důvěryhodný a stabilní partner. Na druhou stranu se musí vyrovnávat s tlaky svého majoritního akcionáře, jehož zájmy nejsou vždy zcela v souladu s obchodní strategií firmy. Z pohledu středoevropských zemí lze možná až trochu škodolibě

pokračování na straně 8

dokončení ze strany 7

konstatovat, že Gazprom to nemá lehké, když jeho balancování mezi snahou o udržení standardních obchodních vztahů a vůlí vládních představitelů leckdy připomíná tanec mezi vejci. Nemusí se to navíc týkat pouze východoevropských zemí, jak ukazuje chování Gazpromu v Asii, kde ho tlak ruské vlády donutil v posledních letech k několika ekonomicky rozporuplným krokům.

I přes to, že ve většině případů lze v chování Gazpromu nalézt ekonomickou logiku, nelze říci, že by se choval vždy zcela průhledně. Nejde ani tak o to, jaké kroky Gazprom podniká, ale spíše o to, kdy je podniká. Zvyšování cen se tak často odehrává v období horšících se vzájemných vztahů a naopak. Únorová návštěva Vladimíra Putina, během níž si Maďarsko dojednalo poměrně zásadní úlevy v čerpání plynu, jen ilustrovala specifický vztah k Rusku, kterým se současně Maďarsko, respektive jeho premiér Viktor Orbán, vyznačuje.

Poučení z krizového vývoje

V souvislosti s výše zmíněným je nanejvýš vhodné se pozorně zaměřit na to, v jakých případech k „podezřelému chování“ ze strany Gazpromu dochází. Téměř bez výjimky se jedná o případy, kdy jsou odběratelské země na ruském plynu závislé a nemají jinou alternativu. Jakákoli hrozba přerušení dodávek pro tyto země má potenciál vážných dopadů na jejich ekonomiku. Není náhodou, že v případě České republiky jakákoli politizace dodávek plynu prakticky vymizela díky výstavbě alternativního plynovodu přivádějícího do země norský plyn. Stejnou logikou, tedy závislostí země na ruském plynu, lze částečně vysvětlit i rozdíly v cenách,

které Gazprom účtuje svým evropským zákazníkům. Byť toto vysvětlení nelze uplatnit na všechny státy, kam Gazprom surovinu dodává, jsou to často právě země závislé na ruském dovozu, které musí platit vyšší cenu v porovnání se státy s diverzifikovanou dodavatelskou základnou.

Jednoznačné doporučení pro všechny, kteří se chtějí vyhnout byť i jen zdánlivé možnosti, že budou dodávky plynu využity jako nátlakový nástroj, je tedy nebýt závislý pouze na ruských dodávkách. To, že je to krok nesnadný a nákladný, dokládá mnoho případů nejen ze střední Evropy, kdy výstavba i jen několikakilometrových interkonektorů je otázkou několika let a mnoha proinvestovaných milionů eur. V případě České republiky nám nezbývá než být vděční za příznivou atmosféru prvního polistopadového desetiletí, kdy byly diverzifikační projekty v plynu a ropě (ropovod Ingolstadt – Kralupy – Litvínov) prosazeny i přes argumenty momentální ekonomické nevýhodnosti. Zda by se podobné projekty podařilo dotáhnout do zdárného konce například o 10 či 15 let později, je otázkou.

Dalším významným faktorem je rovněž zmíněná legislativa EU, která například znemožňuje užití tzv. „destination clause“ neboli zákazu přepravování plynu třetím zemím. Dále také zakotvuje povinnost multilaterálního přístupu dodavatelů k plynovodům nebo znemožňuje dodavatelům plynu vlastnit celý zásobovací řetězec. Tyto legislativní podmínky tak rozbíjejí tradiční strategii Gazpromu, který stavěl na rozdělených trzích, kde si mohl určovat vlastní podmínky. Státy, které tuto legislativu neuplatňují, jsou tak logicky vůči Gazpromu, ať již je jeho motivace jakákoli, více zranitelné.

Martin Jirušek

Rusofobie přichází z Kremlu

Boxerská rukavice zdobená hvězdami a pruhy se sráží s rudou rukavicí nesoucí srp a kladivo. Prásk! Rocky Balboa, mistr světa v boxu se utkává s bezcitným, geneticky upraveným strojem na zabíjení, Ivanem Dragem. Rocky před tím zavítá do evidentně zaostalého Ruska, kde se pod neustálým dohledem tajné policie připravuje na zápas, v němž se střetne Západ s Východem.

Co je a není rusofobie

Ano, populární kultura, obzvláště ta americká z dob studené války, poskytuje řadu příkladů tak zvané rusofobie. Co to ale rusofobie je? Fobií, tedy iracionálního strachu

z určitého fenoménu, existuje celá řada – od těch velmi dobře známých, jako je například akrofobie (strach z výšek či hloubek), až po ty nejbizarnější jako coulrofobie (strach z klaunů). Pojem rusofobie se označuje strach z Rusů, Ruska a vůbec všeho ruského. Může se tak jednat o specifický typ sociální fobie či xenofobie.

Rusofobie je spojena s řadou negativních stereotypů a předsudků. Rusové mohou být viděni jako hloupí, brutální a zaostalí lidé, kteří nejsou schopni samostatně myslet, a proto je pro ně pohodlnější podřídit se autoritářsky vládnoucímu carovi, Stalinovi či Putinovi, a při pokojové teplotě – 30°C

s ohavnou ušankou na hlavě popíjet ledově vychlazenou vodu. Rusko je vnímáno coby despotická a zaostalá země, jejíž kultura, tradice či náboženství jsou považovány za brzdy rozvoje. Specifickou kapitolu z dějin rusofobie představuje druhá světová válka a nacistická rasová teorie, podle níž byli Rusové (jakož i všichni Slované) podlidmi. Rusofobie zasáhla i ekonomickou sféru, a to především v 90. letech minulého století ve spojení s kriminálními praktikami některých ruských podnikatelů a mafiánů.

Další znaky, které se rusofobii často přiznávají, však mají s fobií a iracionálním strachem pramálo společného – ostatně i o oprávněnosti těch předchozích se dá do značné míry spekulovat. Většinou jsou projevem ideologického boje

a s ním spojené propagandy, tak jako v případě amerického snímku Rocky IV, nebo vycházejí z přímé historické zkušenosti. Za rusofobní se například často označuje tzv. „strach z ruského medvěda“, který provází některé národy již po řadu staletí. Stačí se podívat třeba na Polsko, jež se v minulosti potýkalo s nebezpečnou tendencí Ruska agresivně expandovat. Ta představuje hrozbu jak pro zavedené společenské normy, tak pro samotnou existenci jeho sousedů. A jak můžeme dnes jasně vidět na příkladu Krymu, Jižní Osetie či Podněstří, nejedná se o iracionální fobii, ale o výsledek zdravého úsudku. Nálepku rusofobie tak můžeme v případě strachu z ruské rozpínivosti klidně sloupnout.

Kremelské seznamy

Dnešní vnímání pojmu rusofobie se definici neopodstatněného strachu zcela vymyká. A viníkem je především ruská vláda a jí kontrolovaná domácí i zahraniční média. Ta rusofobii v rámci informační kampaně zneužívají a označují tímto pojmem jakýkoliv projev nesouhlasu s politikou Kremlu, negativní vyjádření na adresu ruské historie, kvality života v Rusku či míry ruské demokracie.

Na ruských serverech vznikají dlouhé seznamy rusofobních jedinců a organizací, jejichž cílem je údajně pod taktovkou americké vlády systematicky poškozovat obraz Ruska. Jedním z nich je seznam na silně prokremelském portálu ruxpert.ru. Namátkou z něj vybírám několik rarit. Rusofobní je prý například švýcarská banka Credit Suisse, která sestavuje žebříček globálního bohatství. Rusko v něm totiž ukazuje jako zemi s abnormálně hlubokou příjmovou nerovností. Rusku nepřátelská je i organizace Transparency International, která údajně žebříček míry korupce ve světě nesestavuje podle míry korupce, ale podle míry přátelství se Spojenými státy. Hodnocení míry štěstí obyvatel jednotlivých států, které provádí OSN, je prý také poznamenáno rusofobními náladami, protože zemi byla přisouzena 64. příčka ze 158 hodnocených států. V seznamu dále figuruje například Parlamentní shromáždění Rady Evropy, hnutí Femen, nevládní organizace jako Human Rights Watch či Amnesty International a obrovské množství různých sdělovacích prostředků. Jakákoliv odchylka od ruského propagandistického slovníku, jenž charakterizuje kyjevskou vládu jako „fašistickou juntou“, anexi Krymu jako „znovusjednocení s vlastí“ nebo USA jako „impérium zla“, je označena nálepkou rusofobie.

Vnější i vnitřní nepřítel

Kreml se snaží prosadit tezi, že globálním centrem rusofobie je Západ. Podle výzkumů Pew Research Center z roku 2014, v němž se dotazovaných z různých zemí ptali na jejich postoj k Rusku, vyplynulo, že nejméně příznivé mínění o největší zemi světa mají Poláci (81 % dotázaných), Němci (79 %), Francouzi (73 %)

a Američané (72 %). K Rusku se negativně staví ale například také Izraelci, Turci, Jordánci, Japonci či Brazilci. Nepříznivé postoje k Rusku tak nelze jednoznačně vztahovat pouze na obyvatelstvo Západu.

Silné projevy rusofobie navíc nalezneme také v samotném Rusku. Například na severním Kavkaze, jehož obyvatelstvo je dlouhodobě nespokojeno s politikou Kremlu, dochází nejen k hanobení pravoslavných křížů, ale i k teroristickým útokům proti etnickým Rusům. Strach z rusofobie na domácí půdě demonstruje předložení návrhu zákona z jara 2014, který by projevy rusofobie postihoval 15 dny odnětí svobody, nebo pokutou do výše až 50 000 rublů. V projektu byla rusofobní propaganda definována jako „nepřesné negativní informace, jejichž cílem je vytvořit negativní postoje vůči Rusku, Rusům, ruskému jazyku, kultuře a státu“.

Jak již bylo naznačeno, v současném oficiálním ruském diskurzu je rusofobie výplodem západní propagandy. Mýtus ruské hrozby je údajně využit pro formování a posílení euroatlantické identity - díky němu má totiž Západ, respektive NATO, společného nepřítele. Projevem rusofobie jsou tak například plány na obranu NATO, které ve zvýšené míře počítají s hrozbou z východu. Přitom samotné NATO prý pro Rusko představuje mnohem větší hrozbu, než je tomu naopak - nepřestává totiž expandovat a zvyšuje počet vojenských základů u své východní hranice. Před takovými projevy rusofobie varoval sám prezident Putin. Doslova řekl, že tento trend „povede ke katastrofě“. Poslanec Státní Dumy Sergej Markov dokonce přirovnal současnou rusofobii k historii antisemitismu. Ten podle něj stál u vzniku druhé světové války, a rusofobie může dnes fungovat jako rozbuška té třetí.

Naštvanost není fobie

Dnes je tedy rusofobie především kremelským konstruktem, který slouží cílům jeho informační války - sjednocuje ruský národ proti údajnému agresorovi. Pro ruské politické elity je výhodné udržovat obraz rusofobního Západu, jelikož jim umožňuje stylizovat se do role obětí. Se skutečným významem slova rusofobie však tento konstrukt nemá nic společného. Je snad nesouhlas s anexí Krymu projevem rusofobie? Nebo se jedná o pouhé vyjádření politického názoru? Označit takový postoj za rusofobní je asi stejné, jako kdybychom za klaustrofobika označili člověka, který je naštvaný, protože se zasekl ve výtahu. Prokremelskými médii citované projevy rusofobie nejsou zaměřeny proti Rusku jako takovému, ale specificky spíše proti politice Kremlu. Pokud tedy trváme na použití termínu „fobie“, bylo by příznačnější označit dnešní strach z Ruska spíše pojmem kremlofobie. I když s iracionalitou, která je hlavním definičním prvkem fobie, má i ta pramálo společného.

Kateřina Hamatová

Traumata, špioni a rozzlobený medvěd

Vladimir Putin se stal ruským premiérem ve svých 46 letech. Po Jevgeniji Primakovovi a Sergeji Stěpašinovi šlo během osmnácti měsíců již o třetího šefa vlády s kořeny v sovětské tajné službě. Nástupkyni KGB, Federální službu bezpečnosti (FSB), Putin před nástupem do čela vlády řídil. Když Boris Jelcin, potýkající se s alkoholismem a srdečními obtížemi, 31. prosince 1999 prostřednictvím televizní obrazovky emotivně oznámil překvapeným Rusům svou rezignaci a znovu doporučil jako svého nástupce Putina, začala další kapitola v životě postkomunistického Ruska. Kapitola, v níž minulost hraje zásadní roli pro budoucnost.

Sovětská KGB byla elitní institucí, o níž ambiciózní mladí muži z Putinovy generace často snili. Ovlivnění v dospívání slavným seriálem „Štít a meč“, pojednávajícím o ruském špionovi uvnitř nacistického abwehru, mnozí v KGB skutečně našli uplatnění. Zejména profesionálové z 1. Direktorátu, kde se Putin a jeho kolegové zabývali zahraniční politikou, „byli skutečnou sovětskou elitou s mnoha privilegii a vcelku imunní vůči veřejné kritice,“ popisuje Amy Knight, akademička, jež studiu ruských tajných služeb zasvětila kariéru.

Pád a vzestup příslušníků KGB

Pád Sovětského svazu otřásl ruskými tajnými službami od základů. Na 500 tisíc aktivních pracovníků KGB se ocitlo bez rozkazů a smyslu práce. Jejich zaměstnavatel zmizel. Když 9. listopadu 1989 padala Berlínská zeď, nedorazily žádné direktivy ani do drážďanské kanceláře KGB, kde byl na své první zahraniční misi podplukovník Vladimir Putin. „Moskva mlčela, cítil jsem se, jako by má země už neexistovala... a to bolelo,“ napsal v autobiografické knize „Pěrhoje lico“ (První osoba).

Stejnou nejistotu ohledně budoucnosti, nejen Ruska ale i vlastní, cítila většina Putinových kolegů z KGB. Transformace Ruska přinesla změnu hodnot, postavení země i systému, v němž byli zvyklí operovat. Přesto byli příslušníci KGB na život v novém Rusku připraveni lépe než ostatní. Uměli cizí jazyky, chápali důležité ekonomické a politické souvislosti a měli širokou síť kontaktů. Mnozí z nich rychle našli uplatnění v divoce se formujícím kapitalismu Jelcinova Ruska. „Podnikatelé v násilí“, jak profesor Vadim Volkov označuje soukromé bezpečnostní agentury vedené bývalými špiony a poskytující ochranu rostoucím ruským firmám, postupně ustoupili skutečným byznysmenům z řad bývalé KGB. Šéf ropného gigantu Rosněft Igor Sečín, člen představenstva banky Rossia Mattias Warrig nebo Sergej Čemezov, kontrolující technologický koncern Rostec, jsou jen několika příklady z mnoha.

A pak jsou tu ti, kdo zůstali věrně sloužit novému ruskému státu. V první polovině 90. let vznikla namísto

zrušené KGB celá síť výzvědných služeb. Vedle kontrarozvědky FSB a zahraniční rozvědky (SVR), nabyly na důležitosti armádní rozvědky (GRU) a Federální služba pro kontrolu narkotik (FSKN). Nové služby brzy vstřebaly velkou část ze 47 % propuštěných zaměstnanců zrušené KGB. Mnozí další pak dali přednost pozicím v rámci ministerstev nebo regionálních a městských správ.

Po profesionálech z KGB byla značná poptávka i mezi čerstvě demokratickými politiky. Starosta Petrohradu Anatolij Sobčak, známý prodemokratický aktivista a kritik sovětských tajných služeb, jich tak měl ve svém týmu na klíčových pozicích minimálně šest. Vedoucí Sobčakovy kanceláře Viktor Ivanov tehdy úkoloval Zástupce předsedy petrohradské městské správy Vladimira Putina. Po Sobčakově volební porážce v roce 1996 si oba muži role vyměnili. Putin udělal z Ivanova svého zástupce v FSB, a později si ho přivedl do prezidentské kanceláře.

Koho cituje Putin

Příslušníkům ruských tajných a bezpečnostních služeb se v Rusku stále říká „čekisté“, což odkazuje na tradici Všeruské mimořádné komise (Všerosijskoj črezvyčajnoj komisi), založené v roce 1917. Dnešním čekistům v ruské státní správě se připisují snahy o vytvoření nezávislého, centralizovaného a vojensky silného Ruska, kde státní orgány třímají rozhodující kontrolu.

Politický komentátor Adrian Karatnickýj vidí původ této ideologie „v hermetickém fungování tajných služeb, jimiž tito lidé prošli, a kde nabrali své formující zkušenosti. V jejich důsledku nadále zastávají konzervativní názory na zahraniční politiku.“ Mnozí čekisté věří v bájnou ruskou jedinečnost, vyzdvihují bohatou historii a duchovní morálku, nadřazenou západnímu materialismu, hodnotové vyprázdněnosti a dekadenci. „Opozice vůči Západu se pro mnohé čekisty změnila z nástroje v cíl samotný,“ tvrdí profesor Mark Galeotti.

Obava ze Západu má v Rusku dlouhou tradici, výmluvně shrnutou filozofem Ivanem Ilyjinem (1883-1954). „Západní země zkrátka nerozumí ruské identitě. Sjednocené Rusko touží rozdělit jako koště, z něhož vytrhají jednotlivé větvičky, až celé koště postupně zmizí.“ Ilyjinova díla jsou dnes povinnou četbou členů prezidentské kanceláře i regionálních guvernérů.

Pozorným čtenářem Ilyjinových spisů je také Vladimir Putin, který jeho díla s oblibou parafrázuje. „Představte si medvěda, hlídajícího svůj les. Když bude tiše sedět, možná ho nechají v klidu jíst jeho lesní ovoce a med, možná ho nechají na pokoji. Nenechají. Stále se budou pokoušet ho spoutat, vytrhnout mu zuby a uříznout drápy tak, aby medvěd nebyl schopen

ničeho, a stalo se z něj vycpané zvíře. Chceme, aby náš medvěd byl jen vycpaninou?“ shrnul Putin postoje Ruska v pravidelném každoročním televizním vystoupení, kde odpovídal na dotazy občanů.

Aniž by hodnotili správnost ruské politiky, mnozí západní odborníci dávají logice Ilyjina, Putina a mnohých dalších za pravdu. V bestselleru legendárního sovětotologa Roberta Legvolda popisuje americká historička Angela Stent, jak na historickém vrcholu své moci, mezi roky 1945 a 1989, bylo Rusko protipólem nepřátelského západního bloku v čele se Spojenými státy a Severoatlantickou aliancí. Na druhé straně, prozápadní a otevřené Rusko počátku 90. let mělo nejmenší rozlohu a vliv ve svých moderních dějinách.

Čekisté ve vedoucích rolích ruské zahraniční politiky dávají Stent za pravdu. Nikdy netajili svou touhou maximalizovat vliv Ruska na území států bývalého Sovětského svazu. Zahraničněpolitická koncepce Ruské federace označuje tato území jako „blízké zahraničí“ (bližnie zaruběže). „Časté zasahování vnějších sil do vnitřních záležitostí suverénních států s cílem změnit politiku těchto zemí tak, aby vyhovovala zájmům vměšovatelů, představuje dnes zásadní nebezpečí,“ řekl v lednu 2014 bývalý čekista Nikolaj Borudža, který je dnes generálním

tajemníkem Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti sdružující sedm států bývalého SSSR.

Čekisté kolem ruského prezidenta

Mají ale čekisté dostatečnou sílu k prosazení svých názorů? Z celkem 92 formálně klíčových funkcí v zahraničně-politickém establishmentu Ruské federace je pouze devět pozic obsazeno bývalými příslušníky ruských tajných služeb. Na druhou stranu současná ruská zahraniční politika odráží jejich názory podstatně více. Proto je třeba hledat jiné důvody než masivní penetraci ruské státní správy bývalými špióny.

Jedno z vysvětlení lze nalézt v neproporčním vlivu bývalých příslušníků KGB v porovnání s jejich „civilními“ kolegy. Putinovi blízcí čekisté mají díky dlouholeté spolupráci a výsadnímu přístupu zásadní dopad na prezidentovo rozhodování. Těmito lidmi jsou například vedoucí prezidentské kanceláře Sergej Ivanov, který zná Putina i jeho rodinu už z dob petrohradských studií v 70. letech, nebo jeho jmenovec Viktor, který v současnosti vede Federální službu pro kontrolu narkotik. Dalšími vlivnými exčekisty jsou třeba sekretář Bezpečnostní rady Ruské federace Nikolaj Patrušev či současný šéf FSB Michail Bortnikov.

pokračování na straně 12

■ Televizní medvídci Vojta, Kuba a Matěj oslavili již 15. narozeniny. Stejně dlouho vládne Putin. Na Večerníčka zapomeňte, na snímku je pravý ruský medvěd.

Zdroj: Wikimedia Commons/Julie R

dokončení ze strany 11

Existuje ovšem i další vysvětlení současné konfrontační ruské zahraniční politiky. Snahy o vybudování nezávislého Ruska, schopného prosazovat své zájmy v „bližněm zaruběže“, mají podporu napříč politickým spektrem – od vládních stran přes nacionalistickou a levicovou opozici až po osobnosti stojící vně systému. Ani prominentní opoziční politik a blogger Alexej Navalnyj by v případě, že by se stal prezidentem, Ukrajině Krym nevrátil. „Je [to] snad chleba s klobásou, aby se neustále vracel tam a zpět? Ukrajina má štěstí, že odešlo konzervativní, extrémně proruské obyvatelstvo, odmítající proevropskou politiku nové ukrajinské vlády,“ říká. Podobný názor zastává i dlouho vězněný bývalý oligarcha Michail Chodorkovskij, dnes jinak hlasitě vystupující proti Putinovu režimu.

Volání disidenta a Nobelovou cenou ověřeného spisovatele Alexandra Solženicyna po znovuvybudování silného Ruska může odrážet dominantní náladu ruské společnosti. Je-li tomu skutečně tak, čekisté v Putinových zahraničněpolitických orgánech nejsou nekonformní a extrémní silou. Naopak, tvoří část středního proudu, věřícího – spolu se Solženicynem – „že Putin pomalu obnovil rozpadlou a nefunkční zemi s demoralizovaným obyvatelstvem a znovu lidem ukázal, co znamená být Rusem.“

Nikam nepatříci prezident

Při hledání kořenů dnešní ruské zahraniční politiky je třeba zvážit ještě třetí důležitý faktor; kde vlastně stojí sám Vladimir Putin a nakolik věrným čekistou je. Putin se během 90. let při cestě k moci v jemu ještě neznámé Moskvě několikrát opřel o podporu bývalých i tehdejších pracovníků tajných služeb. Podle své bývalé ženy Ludmily ale v roce 1998 po jmenování šéfem FSB neskákal radostí. „Všechny tajnosti a omezení okolo této práce mi nechyběly,“ komentoval věc samotný Putin.

Mnozí Putinovu pozici po jeho nástupu do funkce prezidenta přirovnávali k roli arbitra, stojícího nad četnými zájmovými skupinami v ruské společnosti a politice. Oligarchové Jelcinova Ruska, podnikatelé s nesmírným majetkem a politickým vlivem, brzy dostali od Putina jasný signál. „Miliardáři už nebudou mít na rozhodování Kremlu žádný vliv,“ shrnul nový prezident v červenci 2000 schůzku s předními oligarchy. Brzy to poznali nejen Boris Berezovskij a Vladimír Gusinskij, kteří Rusko raději opustili. V květnu 2005 byl uvězněn Michail Chodorkovskij, z jehož firmy Jukos vznikl státem vlastněný Rosněft, dnes největší ruská ropná firma, těžící čtvrtinu ruské produkce ropy. Předsedou správní rady Jukosu se v roce 2012 stal exčekista Igor Sečín. Bývalý vicepremiér a v letech 2000-2008 člen prezidentské kanceláře je jedním „z kremelských tvrděáků“, píše Luke Harding z britského liberálního Guardianu. Po návratu z mise KGB v Mozambiku – probíhající v době, kdy manželé Putinovi obývali nevelký byt na relativně tuctovém drážďanském sídlišti – se oba muži setkali v kanceláři petrohradského

starosty Sobčaka, kde byl Sečín jmenován Putinovým zástupcem. Práce pod Putinem se Sečínovi brzy zalíbila a bez váhání kývl na nabídku stát se jeho místopředsedou vlády mezi roky 2008 a 2012, v době Putinovy prezidentské přestávky.

Příklad Igora Sečina ilustruje Putinovu ochotu svěřit bývalým kolegům z tajných služeb ekonomicky výhodné posty, kde se mohou postarat o své vlastní zisky, a přitom zůstat loajální státu a Putinovi (oproti oligarchům 90. let). V politice, zejména té zahraniční, se ale Putin závislosti na konkrétní mocenské skupině vyhýbá.

Osobnost Putina jako důležitý faktor

Putinova zkušenost operativce tajných služeb se nezdá být určující pro jeho politické rozhodování. Ačkoliv věří mnohým bývalým kolegům a jejich rady jsou často klíčové. Putin není jen prvním mezi rovnými. Stojí spíše nad systémem, kde může využívat svého vlivu k rozhodování sporů mezi jednotlivými zájmovými skupinami.

Důležitou roli hraje i Putinova osobní filozofie, která se opírá o schopnost odolávat tlaku okolí a stát si na svém. Po patnácti letech jeho vlády jsou tyto principy patrné i v ruské zahraniční politice. „Jeden muž totiž může někdy dokázat více než celá armáda,“ věří Putin, snažící se přetavit svou domnělou vnitřní sílu a odhodlání v sílu a odhodlání ruského národa. Vladimir Putin je přesvědčen, že díky práci malé skupiny silných a odhodlaných jednotlivců, podporované napříč politickým a společenským spektrem, lze dosáhnout nezávislé zahraniční politiky vedené ruskými národními zájmy.

Někdy poháněné touhou hájit tyto zájmy, jindy pouhým uspokojením z opozice vůči Západu, Putinovo Rusko si nechce nechat vnucovat pravidla mezinárodní hry. V již zmíněné knize „Přvoje lico“ Vladimir Putin hořce vzpomíná, jak ho v době studentských let jeho přátelé, rodiče i učitelé denně tlačili k nástupu na technickou univerzitu. Ten tlak „jen zvýšil mou touhu jít studovat práva,“ píše vítězoslavně Putin. O několik let později, v roce 1975, na Právnické fakultě Petrohradské univerzity mladého Putina rekrutovala KGB.

„Ohlédneme-li se za všemi našimi úspěchy, může se dostavit jisté uspokojení,“ říká Putin v celovečerním televizním dokumentu „Prezident“, který měl letos v dubnu premiéru na kanálu Rossija 1. „Lidé znovu chtějí žít v Rusku, vychovávat zde děti. Mohou být na Rusko hrdí,“ tvrdí. Pod taktovkou režiséra Vladimíra Solovjeva se potom rozeznívá vlastenecká hudba, doplňující Putinova téměř mystická závěrečná slova o osudu a národu, „které svěřily do rukou jemu a jeho kolegům úkol pracovat pro blaho země.“ Mimo kamery plyne ruský život dál, bez ohledu na hrátky osudu, pro něhož se výběr ruských vůdců stal oblíbeným koníčkem. Koníčkem, v němž se mu historicky příliš nedařilo.

Filip Tuček

Litva: dál od Ruska, blíží Polsku

Pokud lze některou z pobaltských zemí označit za středoevropskou, pak to bude vzhledem ke svému historicky úzkému propojení s Polskem Litva. Právě Litva se od vypuknutí Euromajdanu a po ruské anexi Krymu profiluje jako velký zastánce Ukrajiny. Velkou část zásluhy na tom má současná litevská prezidentka Dalia Grybauskaitė, o které se občas po vzoru Margaret Thatcher mluví jako o „železné lady“. Loni na podzim totiž mimo jiné označila Rusko podporující válku v ukrajinském Donbasu za „teroristický stát“. Litva navíc jako jediná země NATO zahájila dodávky zbraní Ukrajině, na kterých se litevská prezidentka dohodla se svým ukrajinským protějškem Petrem Porošenkem již v listopadu 2014. Kromě tvrdé rétoriky může Grybauskaitė konkurovat milovníkovi juda Vladimíru Putinovi i na poli bojových umění, neboť sama má černý pás z karate.

Svým zásadovým postojem se tak Litva spolu se sousedním Polskem řadí mezi největší spojence Ukrajiny. Paradoxní přitom je, že ačkoliv byla moderní litevská zkušenost s Ruskem formována především událostmi druhé světové války a obdobím do rozpadu SSSR, fakticky by mohla mít ze všech tří pobaltských států k Rusku nejméně problematický vztah. Po třetím dělení Polska v roce 1795 sice byla Litva přímo inkorporována do Ruska, a proto ji klíčové reformy v čele se zrušením nevolnictví na rozdíl od jejích pobaltských sousedů a Polska zastihly až v druhé polovině 19. století. Stalinskému SSSR ale vděčí za rozšíření území a získání hlavního města Vilnius.

Dary od Stalina: Vilnius a Klaipėda

Ačkoliv byl Vilnius podle ústavy nezávislé meziválečné Litvy hlavním městem, až do roku 1939 byl jakožto tehdejší Wilno spolu s územím takzvané střední Litvy součástí Polska. V celé této oblasti navíc až

do druhé světové války žila polská většina, která tvořila zhruba dvě třetiny místní populace. Kromě toho ale měla meziválečná Litva ještě jeden územní spor, který SSSR vyřešil v její prospěch. Šlo o území v okolí přístavu Klaipėda (německy Memel) většinově obývaného Němci, který byl po první světové válce nejprve pod mezinárodní správou a v roce 1923 byl připojen k Litvě, aby se stal v roce 1939 znovu integrální součástí Německa. Polská území včetně Vilnius byla Litvě odevzdána Stalinem bezprostředně po útoku na Polsko v roce 1939 a oblast Klaipėdy v roce 1948, kdy byla vyčleněna z ruské Kaliningradské oblasti. Tyto zisky výrazně kontrastují se situací Estonska a Lotyšska, které naopak musely Rusku části svého území po sovětské anexi v roce 1940 odevzdat.

Polská menšina je ve dvou okresech většinou

Dalším faktorem, který může Litevce zdánlivě uklidňovat, je skutečnost, že na rozdíl od zbytku Pobaltí sousedí pouze s Kaliningradskou oblastí, a nikoliv samotným vnitřním Ruskem. Litva také zároveň nemá rozsáhlou ruskou menšinu, které by se musela obávat. Podle sčítání lidu z roku 2011 tvoří Rusové pouze necelých 6 % populace Litvy (v Estonsku to bylo 25 % a v Lotyšsku 27 %), a počtem je tak převyšuje i polská menšina. Poláků bylo podle sčítání jen v samotném Vilnius přes 88 tisíc, což tvoří 16,5 % populace města, a ve dvou okresech – Vilnius zahrnujícím oblast okolo hlavního města a Šalčininkai (polsky Soleczniki) – dokonce tvořili většinu (52 respektive 78 %). Není tedy divu, že Litva velmi často řeší poněkud odlišné problémy než zbytek Pobaltí. Litva má dodnes s Polskem řadu sporů. Jablem sváru je právě zmiňovaná polská menšina, jež si dlouhodobě stěžuje na chování litevské vlády, která Poláky například

nutí zapisovat oficiálně jejich jména litevsky. Na začátku září tohoto roku navíc v Litvě vypukly rozsáhlé protesty zdejších Poláků proti zákonu o vzdělávání, jenž zpřisňuje maturitu z litevštiny ve školách pro menšiny.

Pakt Molotov-Ribbentrop jako memento

Mohlo by se tedy zdát, že Rusové mohou být užitečným spojencem Litevců proti Polákům, neboť rusko-litevské vztahy podobné konflikty příliš nezatěžují. Přesto však Polsko zůstává – i vzhledem k členství v EU a NATO, ale i své geografické poloze – klíčovým partnerem Litvy, která Rusko naopak vnímá jako hrozbu. Současnou paměť Litevců totiž formoval především pakt Molotov-Ribbentrop, sovětská anexe v roce 1940, celé období existence Sovětského svazu a také události z let 1989–1991, které vedly k jeho rozpadu.

Důkazem významu událostí druhé světové války pro všechny tři pobaltské země je i to, že při 50. výročí podepsání paktu Molotov-Ribbentrop byla zorganizována takzvaná Baltská cesta – lidský řetěz vedoucí z Vilnius přes Rigu do Tallinu. Aktivně se ho tehdy zúčastnilo okolo dvou milionů lidí, což byl s přihlédnutím k tomu, že ve všech třech zemích tehdy dohromady žilo okolo osmi milionů lidí, úctyhodný počín. Samotná Litva pak byla první svazovou republikou, která již v březnu 1990 vyhlásila nezávislost, což vyústilo v intervenci z Moskvy, při níž došlo i na krvavé střety. Jednoznačně nejznámějším incidentem byl pokus o obsazení televizní věže ve Vilnius a litevského parlamentu, při kterém v lednu 1991 zemřelo patnáct osob.

Nechtěné dědictví a cesta na Západ

Zásadním problémem Litvy po získání nezávislosti byla její provázanost s celosvazovými strukturami.

pokračování na straně 14

dokončení ze strany 13

O tom, že se přes veškeré snahy Litva musela i v post-sovětském období potýkat s dědictvím SSSR mimo jiné v podobě korupce a organizovaného zločinu, svědčí i příběh bývalého prezidenta Rolandase Paksase. Ten byl vůbec prvním evropským prezidentem odvolaným z funkce, k čemuž došlo těsně před vstupem Litvy do EU v roce 2004. Jádrem sporu bylo udělení litevského občanství ruskému podnikateli Juriji Borisovovi, který daroval 400 tisíc dolarů na Paksasovu volební kampaň. Právě v období krátkého prezidentského období Paksase (celkem 14 měsíců) vládly na Litvě silné obavy z jeho údajného napojení na ruský organizovaný zločin.

Vzhledem k těmto zkušenostem, ale i problematickému postsovětskému dědictví, sdílela Litva po rozpadu SSSR podobné zahraničněpolitické priority se zbytkem Pobaltí i státy visegrádské čtyřky. Na rozdíl od střední Evropy ale pobaltské země včetně Litvy dotáhly svou integraci do západních struktur ještě o něco dále. Po vstupu do Evropské unie a NATO v roce 2004 se totiž všechny tři pobaltské státy časem staly i členy Eurozóny. Poslední zemí, v níž bylo zavedeno euro, je právě Litva, která tak učinila k 1. lednu 2015. Snad posledním krokem, který zbývá vykonat, je větší zapojení struktur NATO do ochrany Pobaltí, na čemž se už ovšem – s ohledem na ruskou agresivní politiku na Ukrajině – aktivně pracuje. Důkazem toho je otevření představených velitelství NATO v šesti členských zemích včetně všech tří pobaltských států, přičemž tato velitelství mají koordinovat eventuální nasazení jednotek rychlé reakce.

„Nezávislost“ snížila ceny plynu

Součástí politiky začleňování se do západních struktur a co největší nezávislosti na Rusku je snaha o zajištění vlastní energetické bezpečnosti. Energetická závislost Litvy na Rusku je ještě palčivějším problémem v souvislosti s odstavením jaderné elektrárny Ignalina, která pokrývala většinu litevské spotřeby elektrické energie. Jedním z projektů posledních let proto byla stavba plovoucího LNG terminálu v Klaipedě, jenž byl uveden do provozu v roce 2014 a díky němuž získala Litva, ale i ostatní pobaltské státy, alternativu k importu z Ruska. Tento terminál je totiž schopný pokrýt 80 % spotřeby zemního plynu všech třech zemí. Není náhodou, že loď tvořící jádro terminálu byla pojmenována „Nezávislost“ a že prakticky ihned s jeho spuštěním nabídl Gazprom Litvě nižší ceny za zemní plyn. V tomto směru se tato investice jednoznačně vyplatila, neboť do té doby platila Litva za ruský plyn vůbec nejvíc ze všech členských zemí EU.

Propojení s Polskem je nezbytností

Pokud chce být Litva (a potažmo celé Pobaltí) nezávislá na Rusku, pak nemá příliš mnoho možností. Geografie je v tomto směru neúprosná a předurčuje Litvu i přes vzájemné spory k co nejužší spolupráci s Polskem, přes které má jediné přímé spojení se zbytkem EU. Na aktuálnosti tato

■ Dalia Grybauskaitė – železná lady s černým páskem z karate.

Zdroj: EC Audiovisual Service/Creemers Lieven

spolupráce získává v souvislosti s událostmi na Ukrajině, kde byl mimochodem zabit i litevský honorární konzul v Luhansku. Tím spíše na klidu pobaltským zemím nepřidává ani nedávné vyjádření ruské prokuratury, která iniciovala vyšetřování legality uznání jejich nezávislosti Sovětským svazem v roce 1991. Korektní vztahy s Polskem jsou zkrátka pro Litvu chť nechtě nezbytností.

Proto jsou pro současnou Litvu prioritou takové projekty, jako je chystaná výstavba plynovodu do Polska, který ji spolu se zbytkem Pobaltí napojí na evropskou síť a nabídne další alternativu vůči Rusku a novému LNG terminálu. Totéž platí pro již budované vysokorychlostní železniční spojení z Varšavy přes Kaunas, Rigu a Tallinn do Helsinek pod názvem Rail Baltica. Nejen že bude Pobaltí po jejím dokončení kolem roku 2024 napojeno na evropskou železniční síť se standardním rozchodem kolejí, ale zároveň se zkrátí cesta z polsko-litevské hranice do Tallinnu na čtyři hodiny. Neméně důležité je i plánované dálniční spojení s Polskem po takzvané Via Baltica. Polská premiérka Ewa Kopacz nedávno slíbila postavení celého polského úseku této dálnice do roku 2021.

Litva má dobře nakročeno

V politické rovině tedy ušla Litva za necelých 25 let od rozpadu Sovětského svazu obrovský kus cesty a vzhledem k svému členství v Eurozóně už má všechny podstatné kroky směrem k integraci do západních struktur za sebou. Nyní je na řadě i fyzické propojení, bez něhož zůstane Litva spolu s ostatními pobaltskými státy odříznutá od zbytku EU. V tomto směru je ještě co dohánět, nicméně i zde je současný trend pozitivní. Nic na něm nemění ani mnohdy problematické polsko-litevské vztahy, neboť obě země si uvědomují důležitost spolupráce a nezbytnost výše zmíněného propojení, které opět o kousek vzdálí Pobaltí od Ruska a zároveň ho přiblíží Evropě.

Michal Lebduška

Martin C. Putna: Ukrajina mi připomíná Čechy po sametové revoluci

Literárního historika a rusisty **Martina C. Putny** (*1968) jsme se ptali nejen na jeho novou knihu, jež otvírá českým čtenářům nový pohled na Rusko. Zajímalí jsme se též o jeho nedávnou cestu na Ukrajinu nebo o to, jaké současné ruské resp. ukrajinské autory stojí za to číst. Z časových důvodů se náš rozhovor uskutečnil po e-mailu.

*Nedávno Vám vyšla kniha **Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity**. Zanesl jste ji prezidentu Žemanovi na Pražský hrad. Když se oprostíte od toho, že jde o vaši knihu, proč by ji měli čeští politici číst?*

Aby neříkali blbosti typu: „My Rusku rozumíme, protože jsme Slované.“

Dnešní české rusofilství má dozajista mnoho podob. U komunistů je to třeba stesk po sovětských časech. Z čeho ale podle vás pramení sympatie Václava Klause a Miloše Zemana pro Putinovo Rusko? Jedná se u nich opravdu o rusofilství, nebo jen o příchyllost k autoritářskému režimu?

Ono se to prolíná. Mnozí z těch, kdo milují Rusko, ho milují právě proto, že je jim vzorem autoritářského státu, kde vládce je vším a jedinec ničím. Dvouhlavý Klauzeman by také rád byl takovým malým carem, nebo aspoň velkoknížetem. Možná se mu zalíbilo i v té dvouhlavosti orla v carském znaku...

Ruský disident Vladimir Bukovskij považuje Vladimira Putina výhradně za produkt KGB a současný režim tak za jakési pokračování komunismu. Sovětský svaz je v Bukovského pojetí jen bludnou odbočkou ruských dějin. Podle vás však Putin nenavazuje jen na Stalina, ale třeba i na cara Ivana Hrozného. Co mají zmínění vládcí společného?

Tento názor, že bolševismus byl jakousi anomálií a že vlastně ho způsobili „Nerusové“ - Žid Trockij, Gruzínek Stalin, Polák Dzeržinskij - se často objevuje, bohužel i u ruských autorů, jichž je třeba si vážit: Jak u Bukovského, tak třeba ve velmi dobrých dějinách Ruska z per kolektivu kolem profesora Andreje Zubova. Ale je to naprostý sebeklam, neochota přijmout vlastní vinu a reflektovat temné stránky vlastních národních dějin. Kult božského vládce, který je oprávněn dělat cokoli, vraždit vlastní občany a zabírat cizí území, protože má jakési vyšší poslání - to je úplně stejné v ideologii kolem Ivana, Stalina i Putina. Ideologické barvy se mění - pravoslavlí, bolševismus, postmoderní pravoslavný postbolševismus - , ale princip zůstává. A je bohužel opravdu autenticky ruský, respektive moskevský.

Můžete pro ty, kteří nečetli „Obrazy“, upřesnit, co myslíte moskevským principem? Proč moskevským?

„Moskevský“ znamená vztahující se k oné mentalitě a spiritualitě, která vzniká v Moskevském velkoknížectví

v 15. a 16. století. Její podstatou je ztotožnění státu a církve, pocit světové vyvolenosti Ruska a polemické vymezení vůči „zlé“ Evropě. V ruských dějinách jsou však i jiné státy a jiné mentality a spirituality, bez tohoto absolutismu a nacionálního mesianismu. Kyjevská Rus či Novgorodská republika byly docela normální evropské státy.

Vzdělanost často do Ruska přicházela z území dnešní Ukrajiny. Píšete o tom i ve své knize. Myslíte, že by se Rusko nakonec mohlo inspirovat i Majdanem a současným ukrajinským směřováním na Západ?

Samozřejmě! Právě proto se Putin tak strašně vyděsil Majdanu a pádu Janukovyče. Pokud se „experiment Ukrajina“, tedy její proměna směrem k evropským demokratickým standardům podaří, bude to smrtelné nebezpečí pro Putinův režim. Hrozí totiž, že si občané řeknou - hele, ono to jde. Proto je vítězství Ukrajiny - nemyslím vojenské vítězství, ale vítězství demokracie a evropanství ve společnosti - Putinova smrt. Tedy: Bude, pokud se to povede.

V nedávné době jste po Ukrajině cestoval. Jaký na vás dělala dojem? Změnila se tolik, jak by napovídal její bouřlivý politický vývoj v posledních dvou letech?

Ukrajina na jedné straně nese smutné stopy sovětské éry, a ostatně i její předchozí dějiny nebyly většinou moc veselé. Jakmile se sjede z těch několika skorodálnic, narazí se na rozbité cesty a málo útěšná postsovětská městečka. Na druhou stranu je Ukrajina plná obrovského optimismu a nadšení, vědomí unikátní šance, kterou teď dostala - šance vrátit se do Evropy. Ty lepší stránky ukrajinských dějin byly vždycky spojené s Evropou. A ta nejkrásnější města jsou právě velmi evropská - barokní a secesní Lvov, nebo „rakouské“ Černovice s univerzitou, kterou stavěl Josef Hlávka, nebo klasicizující Oděsa. Kyjev nese víc stopy moskevského modelu, tak jak byl po druhé světové přestavěn ve stylu sověty (Pozn. redakce: socialistický realismus). Ale sorela nesorela - právě Kyjev je dnes město dynamické, plné energie a radosti. A ovšem, také plné paměti hrdinů Majdanu. Protože celé to odstartoval Janukovyč tím, že nechal do lidí na Majdanu střílet. Dnešní Ukrajina mi připomíná Čechy po sametové revoluci. A jako u nás, i tam bude ještě cesta na Západ velmi tvrdá. Ještě tvrdší, protože je to na Západ dál. A přece. Je to nejdůležitější událost celoevropských dějin, která se v jednadvacátém století zatím odehrává.

Proč Bělorusko v emancipování se od Moskvy tak zůstává za Ukrajinou? Je to hlavně proto, že nemělo svou Halič a Bukovinu, kde se za Rakouska-Uherska mohl

pokračování na straně 16

dokončení ze strany 15

ukrajinský národ poměrně svobodně rozvíjet?

Je to tak. A také Bělorusů je mnohem méně, mají méně jasně vyvinuté vnímání vlastní odlišné, tedy ne-ruské identity – viz i ten matoucí název státu. Ale pokud se zdaří projekt Ukrajina, je Bělorusko na řadě.

Zabýváte se literaturou. Kdybyste měl doporučit dva tři současné ruské resp. ukrajinské autory, jejichž četba napomáhá k lepšímu chápání soudobého Ruska resp. Ukrajiny, kteří by to byli?

Z ruských autorů samozřejmě na prvním místě Vladimir Sorokin se svými antiutopiemi – Den opričníka a Telurie. Ale myslím, že daleko větší dluh mají Češi vůči ukrajinským autorům. O ruské literatuře víme tradičně leccos, o ukrajinské

tradičně téměř nic. A přece tamní současná literatura je nesmírně dynamická. Ze žijících klasiků je nutno jmenovat přinejmenším velkou rozhněvanou dámu Oksanu Zabuzko či novodobého Gogola, Jurije Andruchovyče. S oběma jsme teď natáčeli na Ukrajině rozhovory, oba jsou naštěstí už překládáni do češtiny. Z Oksanina díla doporučím zejména román Muzeum opuštěných tajemství, o traumatech ukrajinské národní paměti. Z Andruchovyčova díla zejména román Moskoviáda – groteskní popis opileckého rozpadu sovětského impéria. Pozor, hrozí uchechtání k smrti. A pak ještě třeba Taras Prochasko, ukrajinský magický realista, ostatně českého původu. Podkarpatská Rus v postmoderním oparu každodenních nadpřirozeností... Sám teď čtu sarkastického esejistu Oleksandra

Bojčenka, ale ten ještě není česky k dispozici. Zkusím iniciovat nějaký překlad, stojí to za to.

Co máte na Rusku rád kromě literatury? Je v současném Rusku nějaký převažující rys, z kterého by si měl Západ vzít příklad?

Tvrdošijnost tamních disidentů.

Z čeho ta tvrdošijnost pramení? Souvisí nějak s ruským fenoménem jurodivosti, který jste ve své knize popsal?

Určitě, ale i se středověkým kultem mučedníků a „strastotěpců“ – těch, kteří vytrpěli protivenství a mravně v něm obstáli.

Tak budeme držet ruským disidentům palce, aby vytrvali. Moc děkuji za rozhovor!

Tomáš Fošum

■ Martin Putna s Jurijem Andruchovyčem v ukrajinských Černovicích. Foto: Eliška Studničková

Pokus o přelet nad Čapí republikou

Slavný film Miloše Formana *Přelet nad kukaččím hnízdem* se odehrává v blázinci. Ten připomíná i česká politika. Ve filmu kralovala Velká sestra, u nás na titul Velkého bratra aspiruje Andrej Babiš, na jehož farmu Čapí hnízdo se sjíždějí politici, umělci i velvyslanci, aby políbili prsten. Oligarcha Babiš zatím není jediným držitelem klíče od „Čapí“ republiky. Aby se jím nestal, musíme nejprve pochopit, kde se stala chyba. Hlavní příčiny současného stavu české politiky spatřuji v opovrhování politickými stranami, nedospělosti občanské společnosti a v nakládání s naším členstvím v EU.

Nikdy jsem nebyl v žádné straně

Ještě dlouho po Listopadu hodně lidí rádo zdůrazňovalo, že oni nikdy v žádné straně nebyli. Jenže co bylo v pořádku v době vlády srpu a kladiva, se v demokratických časech změnilo v nebezpečný virus. Když se většina společnosti štítí do politiky zapojit, vlastně se vzdává rozhodování o sobě samé. Úbytek straníků lze pozorovat i v jiných evropských státech. Ovšem na Západě měly politické strany přece jen větší šanci zakořenit, a dnes tak padají z větší výšky. U nás žádná masová strana nevznikla, takže jednotlivá uskupení šlo poměrně snadno ovládat. Stran se tak nezdálo zmocnili různí šibři, což zase mnohé odrazovalo vstoupit na tenký stranický led. Jedná se tudíž o začarovaný kruh. Lidé se angažovat nechťejí, přičemž strany je k tomu ani nepřemlouvají.

Nicméně při vši personální bídě tzv. zavedené strany alespoň fungují na základě nějakých pravidel. Ministrem za takovou stranu se může stát i člověk, kterého by si stranický předseda sám od sebe nevybral. Existuje zde konkurence, ani předseda nemá nic jistého. Oproti tomu v hnutí ANO o všem důležitém rozhoduje Babiš, který v personální rovině víceméně navázal na systém konkurzů a psycho-testů, jež před časem vnesl do politiky „superguru“ Věcí veřejných Vít Bárta. Tomu se strana rychle rozsypala pod rukama. Babiš má sice více peněz na nákup akvizic, ale čerstvé příklady z komunální politiky naznačují, že ani on dlouhodobě nesvede ovládat nesourodou členskou základnu. A to je pro normální politiku celkem nadějná zpráva.

Ruce vzhůru, straníci!

V podstatě od počátku polistopadového režimu panuje nezdavá nedůvěra mezi občanskou společností a politickými stranami. I díky známému sporu Václava Havla s Václavem Klausem zde vznikl dojem, že se jedná o dvě cizorodá tělesa, přičemž pravda je taková, že občanská společnost je podhoubím, z něž strany vyrůstají. Jedno druhému není nadřazeno. Měla by mezi nimi existovat volně prostupná hranice, kterou není radno přebíhat se zbraní v ruce. Občanští aktivisté by proto neměli politiky coby sprosté podezřelé úkolovat, jako když Rekonstrukce

státu nutila před volbami jednotlivé kandidáty podepisovat slib, že budou prosazovat tzv. protikorupční zákony. Kdo nepodepsal, dostal cejch zloděje.

Jistěže by různé spolky a iniciativy měly vnášet do veřejného prostoru návrhy řešení společenských neduhů, ale nemělo by se jednat o tzv. nabídku, kterou nelze odmítnout. Čímž přesně zmíněná předvolební aktivita v době protikorupčního třeštění byla. Babiš nacházející se v mnohačetném střetu zájmů se Rekonstrukci státu s radostí podškrábl, aby pak na ni dnes víceméně dělal dlouhý nos. Může si to dovolit, neboť na ruku mu jdou mnozí protikorupční bojovníci, kteří naivně uvěřili jeho slibům. Vezměme si jen českou Transparency International. Z její někdejší šéfky Krnáčové udělal Babiš pražskou primátorku. Současný ředitel organizace David Ondráčka se pak dokonce chtěl stát za ANO ministrem vnitra. Jak pak někdo může podobným „transparentním“ kazatelům věřit?

Když nevládne levice ani pravice

K diskreditaci politiky přispěl rovněž vleklý problém získat v parlamentu pravicovou resp. levicovou většinu, aniž by se musela opírat o nevypočitatelný subjekt typu Věcí veřejných nebo o komunisty. Když po vyhraněné volební kampani mezi největší pravicovou a levicovou stranou, jakou jsme zažili třeba v podání ODS a ČSSD v roce 2006, není možné sestavit smysluplnou vládu, je to malá tragédie. Hledá se pak nemastná, neslaná dohoda, nebo rovnou přeběhlíci. Voliči obou táborů jsou zklamáni, a v příštích volbách zákonitě posilují populistické subjekty. Ty nemohou své sliby splnit a zklamaní voliči časem sáhnou po jiném populistickém uskupení, zpravidla ještě horším. Je otázka, zda je Babišovo ANO konečnou stanicí, nebo se ten vlak plný nespokojených občanů bude dál řídit do neznáma. Už je celkem na čase z něj vystoupit a v klidu se zamyslet nad cílem cesty.

Sdílená politika za časů Bruselu

Ti, kdo by chtěli dělat nepopulistickou politiku, čelí dnes objektivně ztíženým podmínkám. Lidé už nemají čas a chuť zabývat se politikou tak důkladně jako třeba v 90. letech. Může za to i technologický pokrok symbolizovaný prudkým rozvojem internetu, s nímž se snoubí roztříštěnost mediální scény. Mnozí už čerpají informace jen z titulků na zpravodajských serverech a z toho, co kdo „sdílí“ na Facebooku. Málokdo tak zvládne sledovat politiku naplno. V takovém prostředí se pak snadno uchytne dobře zacílená reklamní kampaň à la Babiš.

Tuzemskou politiku komplikuje i naše členství v Evropské unii. Většina legislativy už dnes vychází z evropských směrnic, ve volebních kampaních se však o EU mluví

pokračování na straně 18

dokončení ze strany 17

jen povrchně, neboť málokdo evropské problematice rozumí. Takže zde buď duní prázdné huráevropanství, pokud tedy nic nestojí, anebo se ozývají euroskeptické hlasy, jež ovšem vůči členství v EU nenabízejí věrohodnou alternativu. Každopádně na Brusel se rádi vymlouvají skoro všichni. Nikdo se tu nepokusil definovat naše národní zájmy, které bychom v Unii měli prosazovat, a srozumitelně je vysvětlit voličům. Tato skutečnost nám škodí možná více než neustále probíraná korupce.

Alespoň jsem to zkusil

Situace je tedy neradostná, ale naděje umírá poslední. Receptů na zlepšení české politiky existuje relativně dost. Například ten nejprofláknutější, a sice že ji musíme uzdravit tlakem zdola. Ti, kdo by se do politiky rádi aktivně zapojili, se však musí obrnit trpělivostí a být připraveni na pravděpodobný neúspěch. Své by o tom mohli vyprávět například ti, kteří se na začátku roku 2013 naplno vložili do prezidentské kampaně Karla Schwarzenberga, aby pak utrpěli těžkou porážku od mlčící většiny, jež si vybrala toho, koho si vybrala. V podobných chvílích, kdy má jeden pocit, že veškeré úsilí vyšlo vniveč, může si s hlavním hrdinou z Přeletu nad kukaččím hnízdem říci: „Alespoň jsem to zkusil“.

Tomáš Fošum ■ Toto čapí hnízdo nám nevadí. Zdroj: Wikimedia Commons/Michal Louč

Kdo může utvářet veřejné mínění v Česku?

Na českém mediálním trhu došlo v létě k jedné důležité a jedné zajímavé změně. Finanční skupina Penta (Marek Dospiva) koupila od německého vydavatele Verlagsgruppe Passau síť 94 regionálních deníků, která je po Blesku a MF Dnes nejčtenějším periodikem v Česku. Do vydavatelství Empresa Media (Jaroslav Soukup), které mj. vydává Týden a vlastní TV Barrandov, zase menšinově vstoupil čínský energetický gigant CEFC. Jak vlastně vypadá česká mediální krajina v roce 2015?

Konec německého tisku

Bořivoj Čelovský napsal v roce 2002 knihu „Konec českého tisku“, kde kritizoval způsob privatizace českých deníků v 90. letech a jejich vlastnictví německými koncerny. Čelovský vše vnímal optikou národního historika a česko-německých vztahů. Nepochopil, že jedi-

né, o co německým majitelům šlo, byly peníze. Nyní už na Němce není možné nadávat. Na českém trhu zbyli pouze vydavatelé časopisů Burda a Bauer. V roce 2013 prodala svoje aktiva vydavatelství Rheinische Post a Ringier Axel Springer, v roce 2015 se přidalo Verlagsgruppe Passau. Důvod je jednoduchý – malé zisky a neochota investovat do dalšího rozvoje. Český, stejně jako slovenský trh nebyl tak velký, aby se jim vyplatilo zůstat v době, kdy několik let klesaly příjmy z reklam a celkově se proměňoval trh. Symbolická byla tehdejší tisková prohlášení obou společností. Rheinische Post se hodlal „plně se soustředit na ostatní trhy“, čímž mínil Německo, kde naopak nakupoval. Ringier zase „reorganizoval své portfolio, aby se mohl soustředit na trhy s výraznějším potenciálem růstu v digitální oblasti“. Proto zůstal přítomný v Polsku a Maďarsku, kde vlastní nejčtenější tabloidy

Fakt a Blikk nebo polský Seznam, portál Onet.pl.

Média vlastní miliardáři

Z hlavních českých a slovenských miliardářů nemá vlastní média pouze majitel skupiny PPF a nejbohatší Čech Petr Kellner. Zatím je nepotřeboval, protože má sílu prosazovat své zájmy jinak. Zároveň disponuje prostředky, aby si je koupil, nebo vytvořil. Možná to už i dělá, zatím jen v podobě placené televize O2, která koupila práva na zápasy Ligy mistrů. Kellner už v minulosti vlastnil týdeník Euro a několik let se podílel na příběhu televize Nova. V roce 2014 se spekovalo, že ji chce od amerického koncernu Time Warner opět koupit. Kellner se naopak hodně spálil s projektem občanské a regionální žurnalistiky Naše adresa, který v roce 2010 uzavřel se ztrátou 200 milionů korun.

Propojení ekonomické, mediální a politické moci symbolizuje Andrej Babiš. S jeho tituly se alespoň někdy setká většina Čechů. Čtenost MFD se v prvním čtvrtletí 2015 pohybovala kolem 650 tisíc, bezplatný deník Metro osloví 470 tisíc čtenářů, Lidové noviny pak 210 tisíc lidí. Zpravodajství portálu iDnes má měsíční návštěvnost přes 2 miliony uživatelů a rádio Impuls si denně naladí průměrně milion lidí.

Po Babišovi nejznámějším miliardářem je Zdeněk Bakala, byť asi hlavně kvůli tomu, že kouří doutníky, prodal horníkům byty a přivlastnil si Václava Havla. Jeho vydavatelství Economia kontroluje Hospodářské noviny, Aktuálně a Respekt. Kromě portálu Aktuálně jde o menšinová a na specifické skupiny orientovaná média. Zjednodušeně řečeno, mimo Prahu a větší města to čte málokdo.

Méně známí, ale mnohem vlivnější jsou Daniel Křetínský a Patrik Tkáč (Blesk, Reflex), vlastníci Energetického a průmyslového holdingu (EPH), jenž velikostí zdatně konkuruje státnímu ČEZu. Menšími hráči jsou Jaromír Soukup, který kromě Týdne a Barrandova proniká do bulváru (týdeník Sedmička) a pokouší se prosadit s novými časopisy. Vlastní také významnou mediální agenturu Médea, která hraje důležitou roli při volebních kampaních. Zajímavou osobou je František Savov. Bezplatný ekonomický deník E15 a týdeník Euro patří k tomu nejlepšímu, co lze u nás číst. V současné době Savov žije v Londýně a snaží se zabránit svému vydání k trestnímu stíhání v České republice. Jediným Čechem, který má kromě Soukupa podíl v nějaké televizi, je Ivan Zach. Patří mu polovina televize Prima, vlastní i jednu ze dvou hlavních sítí regionálních rádií.

V Čelovského pojetí „cizáci“ už v Česku vlastní jen polovinu Primy (švédský koncern MTG), vlivným hráčem na rádiovém trhu je francouzská mediální skupina Lagardère s celoplošnými rádii Frekvence 1, Evropa 2 a zpravodajským Rádio Zet, a samozřejmě americký obr Time Warner, který je majitelem TV Nova.

Ty internety

Zajímavou postavou je Zdeněk Porybný, před rokem 1989 zástupce šéfredaktora Rudého práva, které v roce 1991 zprivatizoval. Porybný je většinový vlastník firmy Borgis, jež deník vydává, a zároveň nejdříve sloužil šéfredaktor v moderní české historii. Právo sice již neprodá ani 100 tisíc výtisků, ale stále ho čte kolem tři sta tisíc lidí. Do trojice nejprodávějších deníků patří pouze v nejmenším Karlovarském kraji, jinde většinou vládou Blesk, Mladá fronta Dnes a Deník. Výjimkou je pouze Praha, kde je nejčtenějším titulem bezplatný deník Metro. Porybný nepatří mezi miliardáře, 30 procent akcií Borgisu ale vlastní majitel Seznamu Ivo Lukáčovič. Asi jediný miliardář, který si investicemi v médiích nepojišťuje politický vliv. Do přehledu významných mediálních hráčů Borgis nepatří kvůli papírovému deníku, ale díky největšímu zpravodajskému portálu Novinky. Ten měsíčně čtou 3-4 miliony lidí. K velkému zásahu čtenářů mu pomáhá hlavně homepage a pošta na Seznamu. A samozřejmě nejčtenější bulvární web Super.cz.

Vlivným internetovým podnikatelem je majitel Parlamentních listů Michal Voráček, který v 90. letech stál u zrodu Blesku. Parlamentní listy jsou sice žumpou českého internetu, jejich měsíční návštěvnost ale dosahuje skoro 500 tisíc uživatelů. Chytlavé titulky, které podporují sdílení na Facebooku, oslovují nespokojené a alternativní čtenáře, kteří ničemu a nikomu nevěří. Jejich typický čtenář volí Zemanu, komunisty, Okamuru nebo Konvičku. S Parlamentními listy, které oficiálně vlastní firma Our Media, jsou propojeny i názorové weby typu Protiproud Petra Hájka nebo Freeglobe Adama B. Bartoše. Letos v dubnu se stal polovičním majitelem Our Media senátor Ivo Valenta, miliardář podnikající v hazardu pod značkou Synot.

Několik otázek do budoucna

Pro českou mediální krajinu bude v příštích několika letech důležité, jak se podaří ustát vlastnické změny

a fakt, že noví vlastníci mají v Česku svoje ekonomické zájmy a nechťejí jen vybírat dividendy – jako Němci. Křetínský, Dospiva, Tkáč a samozřejmě Babiš ovlivňovali politiku i dříve. Nyní ale mají ve svých médiích silnou zbraň na politiky. V případě Babiše je to přímo konkurenční výhoda. Proto je problém, když Marek Dospiva říká, že si Penta koupí Vltava-Labe-Press pořídila atomový kufřík, který „dává jistotu, že pro kohokoli bude horší nás iracionálně napadat“.

Uvidíme, zda Petr Kellner „ztratí nervy“ a zapojí se do skupování médií, nebo jestli Zdeněk Bakala, který postupně opouští Česko, prodá také Economii. A hlavně komu.

Stále nezodpovězenou otázkou je, zda Česko čeká velká televizní bitva. Americký Time Warner podle všeho nemá důvod českou Novu prodávat. Spíše se čeká, že svůj podíl zvýší. Zisková je rovněž Prima, proto by skupina Modern Times Media neměla mít důvod zbavovat se svých 50 procent.

Naprosto zásadní bude stav veřejnoprávních médií. Podíl České televize na trhu vůbec není malý – drží třetínu sledovanosti. Klíčovou roli mají její zpravodajství a publicistika. Ani Český rozhlas není bezzubým konkurentem komerčních stanic. Radiožurnál podle Radioprojektu v prvním čtvrtletí 2015 poslouchalo 862 tisíc lidí. Na prostřední ČT a ČRo mají skrze mediální rady vliv politici. Největším pitomostem mediálního „experta“ ANO Martina Komárka či předsedy zemanovců Jana Veleby se zatím podařilo zabránit. Atak na veřejnoprávní média ze strany některých politiků ale rozhodně neustane.

Poslední, a možná vůbec nejdůležitější věcí je, zda se znovu podaří udělat ze zpravodajských médií obor, který generuje zisk, a vyplatí se do něj investovat. Jinak se totiž nic nezmění, a média budou nadále vlastnit pouze miliardáři, kterým fakt, že každý rok prodělají několik desítek milionů korun, nebude vadit.

Petr Zenkner

Menší církve u nás – zaostřeno na starokatolíky

Sociolog náboženství Zdeněk R. Nešpor a religionista Zdeněk Vojtíšek zpracovali přehled dvaceti sedmi státem registrovaných křesťanských církví. Kniha „Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice“ se snaží přiblížit jejich základní teologické a religionistické charakteristiky, český i zahraniční vývoj a současný stav organizace a členské základny. Publikace vyjde letos v prosinci.

Za posledních sto let stoupl počet církví z původních šesti oficiálně působících na českém území na 38 registrovaných církví a náboženských společností (včetně nekřesťanských), které eviduje Ministerstvo kultury. Údaj je platný ke konci roku 2014, přičemž několik žádostí je stále v řízení.

Těžko paušalizovat a hledat nějaké jednotící prvky definující malé církve u nás. Zejména pak v případě církví registrovaných podle zákona č. 3/2002 Sb., kde je pro základní registraci (bez nároku na zvláštní práva) potřeba pouhých tři sta podpisů. Často jde navíc pouze o lokální „pobočky“ v jiných zemích zavedených církevních institucí či hnutí.

Řada církví ale byla dle zákona č. 308/1991 Sb. zařazena do seznamu oficiálních církví a náboženských společností v podstatě automaticky na základě uznání registrace z předchozího období, a navazuje tak na již dlouhodobé působení na našem území.

Alternativní katolicismus

Jak autoři uvádějí, časté predikce, že se církve nezvládnou vyrovnat s modernizačními změnami společnosti a následkem toho zaniknou, se nenaplnily. Dokonce se dá říci, že Česká republika se vyznačuje bohatou církevní diverzitou a role menších křesťanských církví stále sílí. Jednou z nejstarších „menších“ církví na našem území je Starokatolická církev v České republice, jejíž registrace byla převzata už z doby Rakouska–Uherska.

Starokatolíci patří mezi tradičními církvemi k těm nejliberálnějším. Církve je dědičkou tradice reformního katolicismu, která má své počátky v 15. století. Je součástí mezinárodní Utrechtské unie starokatolických církví, hlásí se k liberalismu a chce být katolickou alternativou. To znamená mimo jiné odmítnutí I. vatikánského koncilu a vymezení se vůči takzvanému Seznamu omylů. Syllabus errorum je seznam osmdesáti bludů vydaný papežem Piem IX. v roce 1864 jako součást encykliky Quanta cura a v podstatě se jedná o explicitní zavrnutí sekularismu, svobody vyznání, racionalismu, kritické teologické práce s biblí, liberalismu a modernismu. Starokatolíci také zavedli kompletní liturgii v mateřském jazyce a od roku 1922 je kněžský celibát postaven na bázi dobrovolnosti. Dále pak bylo dosaženo interkomunia s anglikánskými církvemi, na jehož základě starokatolíci v Praze sdílí jurisdikci s anglikány. Starokatolický kněz Petr Jan Vinš

k tomu říká: „Prostupnost anglikánských a starokatolických struktur je taková, že mohou s licencí biskupa diecéze v Evropě v případě potřeby zaskočit v kterékoli anglikánské obci od Gibraltaru po Vladivostok.“

Poznamenání odsunem

Starokatolická církev je postavena na synodálním způsobu správy, které se účastní členové církve. První synoda v Rakousku se konala v roce 1879, první zvolený správce však nebyl úřady uznán. Ty uznaly až v pořadí druhého správce zvoleného roku 1888. Byl jím Miloš (Amandus) Čech. Biskupství následně přesídlilo do Varnsdorfu, kde zůstalo činné i po roce 1918 jako centrála pro nově zformovanou československou starokatolickou církev. Starokatolíci byli národností převážně Němci, ale po roce 1918 v souladu s legislativou museli vést úřad v češtině. I v německém starokatolickém prostředí se pak nutně projevilo rozdělení na příznivce a odpůrce nacismu. Po připojení Sudet k Německé říši v roce 1938 získala většina věřících říšské občanství. Poválečný odsun se tak dotkl podstatné části členů církve. Té byla také zabavena část starokatolických kostelů. Po roce 1989 starokatolíci v podstatě úspěšně navázali na svou činnost i v oblastech poznamenaných právě odsunem. V současné době spravují celkem dvacet tři farností, kdy přímo v Praze působí farnosti tři – při kapli sv. Máří

■ Rotunda sv. Kříže v ulici Karoliny Světlé v Praze. Foto: Tomáš Fošum

Magdalény pod Letnou, v rotundě sv. Kříže v ulici Karoliny Světlé a anglicky mluvící (anglikánská) farnost při kostele sv. Klimenta. Kromě toho církev využívá jako katedrální chrám kostel sv. Vavřince na Petříně.

Liberální jen pro muže?

Jak již bylo řečeno, starokatolické církve fungují formou národních církví, a tudíž mají prostor pro určité lokální modifikace. Takovým specifikem je například fakt, že Starokatolická církev v České republice oproti starokatolickým církvím v Německu, Švýcarsku a Nizozemsku nevyužívá možnost kněžského svěcení pro ženy. „O svěcení jáhenek v české církvi rozhodla v roce 2003 synoda a tehdy již byly kandidátky. Svěcení do vyšších stupňů nebylo výslovně odmítnuto, ale tato otázka byla odložena, protože v církvi zatím nejsou ženy, které by se o tuto službu ucházely,“ vysvětluje Petr Jan Vinš.

Masovost není cílem

Starokatolíci jsou příkladem souladu tradiční církve a liberalismu, jak ho projevují mimo jiné ve způsobu správy své instituce. Právo volit si své představitele a rozhodovat o zásadních záležitostech své církve mají všichni členové – muži i ženy. Starokatolíci rozhodně netrpí neschopností najít si místo v dnešní moderní společnosti. V rámci posledního sčítání se k této církvi explicitně přihlásilo 1 736 lidí. To samozřejmě početně nemůže konkurovat církvim s takzvaným „lidovým charakterem“ čítajícím desetitisíce (v případě římskokatolické církve přes milion) stoupenců. Starokatolíci se ale očividně ani tímto směrem ubírat nesnaží. Etablovali se spíše jako společenství, které vnímá katolicitu v plném významu slova, což je pohled dávající prostor jejich pověstnému liberálnímu přístupu.

Kateřina Hamplová

Ožije Visegrad pod migrační vlnou?

Visegrádská čtyřka oslaví brzy stříbrnou svatbu. Čtvrtstoletí spolupráce ale nebylo vůbec idylické. Na jaře 2014 napsal vlivný komentátor The Economist Edward Lucas, že Visegrád bojuje, aby se nepropadl do irelevance. Vedly ho k tomu protichůdné reakce čtyř zemí na krizi na Ukrajině.

O rok později se objevilo téma, které ač rozděluje Evropu, čtyři středoevropské sousedy opět spojilo. Je jím masová migrace do Evropy. Na začátku září dokonce Visegrád svolal mimořádný summit premiérů, což se jen tak nestává. Slovenský premiér Robert Fico informaci o jeho konání zveřejnil den poté, co francouzský ministr zahraničí Laurent Fabius označil přístup některých východoevropských zemí k imigrantům za „skandální“. O stavbě maďarského plotu na hranici se Srbskem ministr řekl, že Budapešť nerespektuje evropské hodnoty.

Nevděční Východoevropané

Jako první si sblížení Visegrádu všiml v květnu 2015 německý týdeník Die Zeit. Jeho komentář nadzvedl ze židle mnoho Středoevropanů

a byl hojně reflektovaný i v českých médiích. Polský komentátor Michał Kokot v něm již tehdy trefně vystihl fakt, že „jen výjimečně se stává, že východoevropské země spolu táhnou za jeden provaz, neboť jsou u nich časté názorové rozepře, jako je tomu v pohledu na ukrajinskou krizi, energetickou politiku či rozdělování peněz z podpůrných unijních fondů EU. K návrhu Evropské komise, aby si členské státy přerozdělily uprchlíky, mají ale společnou odmítavou odpověď“.

Bylo to jediné pozitivum, jež autor na chování postkomunistických zemí našel. V článku nazvaném „Uprchlíci? U nás ne“ se do nich kvůli neochotě přijímat utečence drsně opíral. Tyto země by podle něj měly přijímat uprchlíky již proto, že za komunismu byla řada emigrantů z tohoto regionu přijata na Západě.

Od té doby se s kritikou „nevděčných Východoevropanů“ ve velkých zahraničních médiích roztrhl pytel. Přidaly se například Wall Street Journal, New York Times, BBC, Washington Times a Euobserver. Naopak texty vyjadřující pochopení pro obavy středoevropských zemí na Západě v módě nejsou.

Ti, kteří zničí Evropu

Wall Street Journal mluví v souvislosti s migrační vlnou dokonce o novém rozdělení Evropy. Cituje německého vicekancléře Sigmara Gabriela, že „některé země EU pohlížejí na Evropu jako na jakousi ziskovou komunitu, k níž jsou ochotné se připojit, jen když to vynechá peníze“. „Takové státy Evropu zničí,“ nezapomenul si rýpnout do zemí, kterým se nelíbí nápad zavést kvóty na uprchlíky, jenž podle lidí obeznámených s touto problematikou vzešel z Německa.

Gabriel a Fabius ale nejsou jediné západoevropští politici, kteří takto mluví. „Země jako Česká republika, ale i další, Polsko, baltské země, nechťejí závazné kvóty. A to je třeba kritizovat. Protože bez těchto závazných kvót se nepohneme dál,“ řekl rakouský kancléř Werner Faymann v srpnu v rozhlasové stanici Ö1. Problém řešení uprchlické krize proto podle něj není v Evropské komisi, ale ve státech střední a východní Evropy.

Češi se bojí nejvíce

V Bruselu táhli středoevropští politici za jeden provaz. Při bližším

pokračování na straně 22

pokračování ze strany 21

pohledu se ale každá ze čtyř zemí Visegrádu nachází v odlišné situaci. Část příběhů těchto zemí poodkrývá celoevropský výzkum Eurobarometr zveřejněný na konci července. Média z něj zaznamenala informaci, že Češi jsou v rámci osmadvacítky nejvíce negativní vůči přijímání utečenců ze třetích zemí – 81 procent se vyslovilo proti. To je výrazně více než průměr EU – 56 procent dotázaných.

Slovensko a Maďarsko jsou v těsném závěsu za Českem – 77 respektive 70 procent občanů vnímá imigraci ze zemí mimo EU negativně. Jediní Poláci se vůči imigraci staví pozitivněji než většina občanů EU – negativně ji vnímá 53 procent.

Anketa ale poskytuje i celou řadu dalších informací, které se již do médií nedostaly. Vyplývá z ní třeba poznatek, že občané středoevropských zemí nejsou tak zmanipulováni a hloupí, aby se domnívali, že se na ně bezprostředně valí vlna utečenců. Uvědomují si, že je osobně a jejich země zatím příchozí cizinci ohrožují minimálně, jak ukazuje přiložená tabulka. Rozhodně méně než třeba rostoucí ceny potravin. Češi vidí jako větší problémy pro naši zemi než imigraci nezaměstnanost, státní dluh, inflaci, ekonomickou situaci nebo důchodovou politiku.

Provokující Maďarsko

Nejen Fabius, ale i další západoevropští politici nejvíce kritizují Maďarsko. To je přitom pod jedním z největších migračních tlaků z celé EU. V počtu příchozích překračuje Maďarsko i Itálii či Řecko, kterým se v Bruselu i v evropských médiích dostává neúměrně více pozornosti. V polovině prázdnin počet příchozích imigrantů překonal stotisícovou hranici. Do Itálie jich za stejnou dobu dorazilo 90 tisíc.

Ostatní členové Visegrádu nicméně v této otázce za Maďarskem stojí, což není úplně samozřejmé, jelikož vlády ve zbylých třech zemích jsou politicky úplně jinde než konzervativní kabinet maďarského premiéra Orbána. Na červnovém summitu jej podpořil slovenský premiér Robert Fico. Český ministr vnitra Milan Chovanec zase v debatě o kvótách vyzdvihl, že Maďarsko je ve velmi specifické situaci, protože tato země má sama s nelegální migrací velké problémy a zachytává tisíce lidí. Proto má také pochopení pro plot, který maďarské úřady budují na hranici se Srbskem.

Slovenští sabotéři

Nicméně v poslední době se pro zahraniční média „černou ovci“ stalo Slovensko. Nejenže v rámci dobrovolného přesídlování azylantů přijme v přepočtu na počet obyvatel nejméně lidí z celé EU (Maďarsko

dostalo výjimku z tohoto mechanismu), ale ještě si „dovolilo“ vymínit, že to musí být křesťané. Ač to ostatní země se silnou katolickou tradicí včetně Polska naznačují také, žádná to neřekla tak na plná ústa.

Nejdále šel v kritice server Politico.eu, který svůj komentář rovnou nazval „Sobečtí Slováci“. Cituje v něm mimo jiné šéfa zahraničního výboru Bundestagu Norberta Röttgena, podle nějž „sobečtí Slováci sabotují schopnost Evropy jednat“.

V českých médiích se dostalo velké pozornosti slovenskému prezidentovi Andreji Kiskovi a jeho proslovu o tom, že Slovensko má povinnost pomoci zejména Rakousku, kterému je třeba v návalu uprchlíků odlehčit. Dále na západ si více všímali premiéra Roberta Fica. Washington Times jej srovnává s českým prezidentem Milošem Zemanem. Na ukázkou cituje jeho vysvětlení pro rakouský deník, proč Slovensko přijme výrazně méně utečenců, než po něm chce Evropská komise: „Mám jen jednu otázku: Kdo bombardoval Libyi? Kdo způsobil problémy v severní Africe? Slovensko? Ne.“

Utečenci v polském předvolebním boji

Stejně jako katolické Slovensko i stejně orientované Polsko dává najevo, že preferuje přijímání křesťanů.

Výsledky Eurobarometru (červenec 2005)

	Negativní vnímání imigrace ze zemí mimo EU	Imigrace jako 1 ze 2 největších hrozeb pro zemi	Imigrace jako 1 ze 2 největších osobních hrozeb	Imigrace jako 1 ze 2 největších hrozeb pro EU
Česko	81 %	18 %	3 %	44 %
Slovensko	77 %	4 %	1 %	35 %
Polsko	53 %	9 %	3 %	24 %
Maďarsko	70 %	13 %	3 %	43 %

A také ono čelí kritice, že přijme výrazně méně uprchlíků z Itálie a Řecka, než po něm chce Komise.

Jedním z důvodů, proč polská vláda nebyla ve své nabídce příliš velkorysá, je skutečnost, že by ji mohla vyjít velmi draho. Již 25. října půjdou Poláci k volebním urnám. Podle aktuálních průzkumů by v parlamentních volbách vyhrálo opoziční Právo a spravedlnost. Vládní Občanská platforma za ním pokulhává se značným skluzem, přibližně deseti procentních bodů. Přijímání uprchlíků se stalo tématem, na kterém se štěpí společnost, a které může do výsledku hlasování výrazně zasáhnout.

V Polsku se již stačily ukázat praktické důsledky křesťanské víry, ke které se jeho obyvatelé hlásí. Nadace Estera ve spolupráci s církvemi přivezla do Polska 160 pronásledovaných syrských křesťanů. Jejím cílem je přepravit takto do bezpečí 1 500 osob. Nadace se spolupracujícími organizacemi slíbily, že zajistí ubytování a péči o příchozí Syřany. Všechny aktivity mají být financovány ze soukromých zdrojů, tedy ne z peněz daňových poplatníků.

Akci podpořila polská vláda. „V současnosti jsou křesťané v Sýrii perzekuováni barbarským způsobem. Zaslouží si, aby křesťanské země jako Polsko dostatečně rychle zareagovaly a přispěchaly s pomocí,“ řekla premiérka Ewa Kopacz.

I tato iniciativa však vyvolala negativní reakci z opozičních řad a stala se součástí předvolebních bojů. „My Poláci, stejně jako vláda, bychom měli jednat solidárně vůči vlastním krajanům za našimi hranicemi,“ řekla kandidátka na premiérku za Právo a spravedlnost Beata Szydło. Odkazovala tím na etnické Poláky žijící v Kazachstánu, kteří by podle ní měli být přijati do Polska.

V Česku se polským příkladem inspirovala nadace Generace 21, která chce do Čech přivést křesťanské a jezidské rodiny s dětmi a sirotky, jejichž životy jsou ohroženy v Iráku a v Sýrii. Podle organizátorů bude pro uprchlíky zajištěn převoz i ubytování v Česku. Nadace má prý dostatek financí na pokrytí ročního pobytu uprchlíků. Poté už by měli být soběstační. Přesto oproti Polsku v ČR tato iniciativa stále čeká na souhlas vlády.

Na obdobnou iniciativu jsem narazila i na Slovensku. Projekt Kto pomôže dal dohromady tisíc dobrovolníků, kteří chtějí pomoci s integrací utečenců.

Čeští rekordmani

Češi patří mezi nejvíce ateistické národy světa. Argument, že bychom měli přijímat pouze křesťany, se proto v Česku sice objevil, ale postupně se z veřejné

debaty ztrácel. Symbolicky to charakterizuje obrat v postoji ministra vnitra Milana Chovance. Když se již téměř před rokem jednalo o přijetí několika syrských rodin, pronesl dnes již proslavený výrok: „Budu chtít vědět, jestli to budou etničtí (sic!) křesťané...“ V červnu na otázku redaktorky Práva, co kdyby přijalo Česko pouze křesťany, Chovanec již mnohem opatrněji odpověděl, že „rozlišovat mezi křesťany a muslimy je velice složité. Pokud bychom uprchlíky přijímali dobrovolně, nikoliv na základě kvót, snad si prý můžeme nějaké podmínky stanovit a dávat přednost třeba křesťanům a jezídům, ale celkově se zdá být rozlišování podle náboženství prakticky nemožné“.

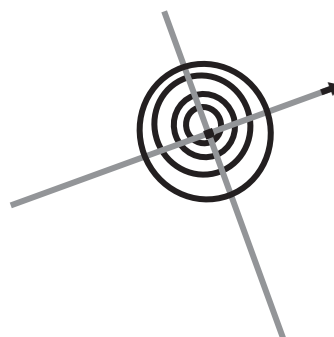
Nicméně nebude ani moc sarkastické upozornit, že pokud bychom si měli vybírat běžence podle toho, aby jejich náboženské smýšlení zapadlo do českého mainstreamu, nebylo by od věci přijímat šamany a animisty z rovníkové Afriky. Nejlépe by totiž zapadli do současného módního zájmu o nadpřirozené a magické síly, přírodní léčitelství a esoteriku.

Jak vidno i z čísel Eurobarometru, jsou Češi v odmítání imigrantů rekordmany. Proto je trochu paradoxní, že v poměru k počtu obyvatel se naše vláda zavázala dobrovolně přijmout nejvíce imigrantů v rámci V4. Ukazuje to na názorovou propast v české společnosti. Na jedné straně politicky korektní představitelé, kteří chtějí platit za dobré Evropany, a na druhé veřejnost naplněná obavami z přílivu kulturně rozdílných lidí.

Tuto propast dokáží někteří politici šikovně využít. Nejvíce se „vyznamenala“ iniciativa Islám v ČR nechceme, o níž se zvěsti šíří i za našimi hranicemi. Úspěšně se o slovo hlásí i Tomio Okamura či prezident Miloš Zeman.

Populistická smršť je ale i chybou vládní reprezentace, která jí vyklidila prostor. Upřímně, dokáže někdo říci nějaké jasné poselství, které premiér Bohuslav Sobotka ohledně imigrace občanům vysílá? Jaká je politika vlády v této oblasti? Zdá se, že vláda se chová podle přísloví „aby se vlk nažral a koza zůstala celá“. V Evropě slíbíme, že imigranty budeme přijímat. A doma budeme mluvit pouze o tom, že Evropa hlavně potřebuje chránit vnější hranice a lépe vracet neúspěšné žadatele o azyl. Jak řešit urgentní problémy s imigranty, kteří již v Evropě jsou, ale čeští politici nenavrhují.

Marie Chrástková

Strache si brousí zuby na Vídeň

Svobodná strana Rakouska (FPÖ) zažívá nečekaně zdařilé období. Další úspěchy mohou následovat na podzim, kdy proběhnou důležitá klání v Horním Rakousku a ve Vídni.

Příčiny vzestupu

Důvod k optimismu „modrých“ pramení z aktuálního vývoje rakouské politiky. Vyústění prvních dvou ze čtyř zemských voleb v letošním roce mluví jasnou řečí; jak v Burgenlandu (15,07 %), tak ve Štýrsku (26,76 %) dosáhla FPÖ historicky nejlepšího výsledku. V Burgenlandu jim dokonce sociální demokracie nabídla společnou koalici, čímž prolomila svou dlouholetou, tzv. Vranitzkého doktrínu, spočívající v odmítání spolupráce se Svobodnými. FPÖ tak může ukázat, že dokáže vést konstruktivní vládní politiku, a ne pouze kritizovat.

Současná situace Svobodným značně nahrává. Alpská země se potýká s rekordně vysokou nezaměstnaností, s rostoucí kriminalitou i s ožehavou otázkou migrantů. Provizorní stanové tábory pro běžence z různých koutů světa vyvolaly v mnohých rakouských občanech obavy o vlastní bezpečnost, případně otázky o integraci imigrantů do většinové společnosti. FPÖ požaduje zesílení hraničních kontrol a dlouhodobě kritizuje vládní azylovou politiku. Viní ji z tolerance, či dokonce podpory nelegálního přistěhovalectví a ze zneužívání rakouského sociálního státu. Politici konkurenti si právem kladou otázku, jak otupit potenciál Svobodných. Jedno z řešení by představoval přesun ostatních důležitých problémů (zaměstnanost, vzdělání) z pozadí do popředí veřejné diskuse.

Stříbrná medaile v Horním Rakousku

Další ovoce budou Svobodní sklízet koncem září, kdy proběhnou volby do hornorakouského zemského sněmu. FPÖ s lidem Manfredem Haimbuchnerem zde s největší pra-

vděpodobností dosáhne historicky nejlepšího výsledku. Vystudovaný právník a jeden z nejbližších spolupracovníků předsedy strany Heinze Christiana Stracheho kritizuje aroganci konkurenčních stran vůči občanům a stylizuje se do pozice jediného ochránce Rakušanů, zatímco ostatní údajně chtějí pomáhat spíše cizincům. Druhé místo před sociální demokracií by mělo nezanedbatelný symbolický a propagandistický význam.

O vítězi není pochyb, ostatně v čele spolkové země sousedící s jižními Čechami stojí již dvě dekády lidovec Josef Pühringer. Otázkou zůstává, zda bude chtít pokračovat v dosavadním formátu vládní spolupráce se Zelenými. Koaliční černo-zelená bilance vůbec není špatná: Horní Rakousko vykazuje nadprůměrně vysokou míru zaměstnanosti, v minulosti byla provedena správná a nemocniční reforma, země s úspěchem přechází na alternativní zdroje energie. Jeden z hlavních problémů lidovců spočívá v riziku nedostatečné mobilizace vlastních příznivců; bude nutné přesvědčit sympatizanty ÖVP, aby nezůstali doma a namísto toho zavítali do volební místnosti.

Strache mírným favoritem

Nejdůležitější a nesledovanější politická bitva proběhne 11. října v rakouské metropoli. Zdejší dominance sociální demokracie dala vzniknout přívlastku „rudá Vídeň“. Dokáže úřadující starosta Michael Häupl udržet pozici před dotírajícím Strachem? Zachovat chladnou hlavu v situaci, kdy vám někdo nečekaně dýchá na záda, není jednoduché.

Předsedu FPÖ považují za mírného favorita. Když minulý rok teatrálně oznámil úmysl stát se vídeňským starostou, většina politologů to považovala za čistě propagandistický manévř. Nyní existuje naprosto reálná možnost zbořit mýtus „rudé Vídně“. Radniční koalice sociální demokracie a Zelených poskytuje některými rozhodnutími opozici dostatečnou příležitost pro získání sympatií u nespokojených

■ Svobodní mají zatím důvod k úsměvu.
Foto: Miroslav Šepták

ných občanů. Vedle azylové problematiky budou ve volební kampani nezanedbatelnou roli hrát specificky místní témata jako například dopravní situace ve Vídni, rostoucí komunální poplatky nebo bytová otázka.

Konec červeno-černé dominance ve Vídni?

První místo ve volbách Strachemu samozřejmě automaticky nezajistí funkci starosty. FPÖ bude muset zvítězit a zároveň doufat v dostatečný počet mandátů pro lidovce. Vídeňské ÖVP by společná koalice byla bližší než spolupráce s tradičně doleva naladěnou sociální demokracií. Její lídr Manfred Juraczka dal při sestavování kandidátky značný prostor nastupující generaci, čímž chtěl získat výhodu při přetahování o voliče s liberálním Novým Rakouskem. Každopádně vyhlídky dvou někdejších hegemonů ve Vídni – sociální demokracie a lidovců – nejsou právě optimistické. Bude zajímavé sledovat, zda v den sedmého výročí tragického úmrtí Jörga Haidera (na kritice výsadního postavení SPÖ-ÖVP v alpské zemi založil svoji turbulentní politickou kariéru) ztratí „červení“ a „černí“ poprvé v rakouské metropoli absolutní většinu.

Výsledky hornorakouských a vídeňských voleb mají potenciál ovlivnit i nejvyšší patra rakouské politiky včetně funkce spolkového kancléře. Sociální demokrat Werner Faymann musí pro případ citelného oslabení své strany počítat s několika různými scénáři, odchod do politického důchodu nevyjímaje.

Miroslav Šepták

Příběh evropského Detroitu

Poklidnou okurkovou sezonu na Slovensku přerušila zpráva, že do země přijde další automobilka, tentokrát luxusní britsko-indický Jaguar-Land Rover. Slovensko se teď nazývá Detroitem Evropy, což je na jedné straně kompliment, ale na straně druhé varování. Dopadne Slovensko jako americký Detroit, kde se většina velkých výrobců aut dostala do problémů? A co se změní po příchodu čtvrté velké automobilky?

Tím, čím byl kdysi pro Slovensko zbrojní průmysl a jeho produkty, jsou nyní automobily. Ještě v roce 1990 svítí ve statistikách počtu vyprodukovaných automobilů nula. Abychom nekřivdili, tehdy se na Slovensku vyráběly například legendární Škody 1203, které jako sanitky prosluly vším jiným než spolehlivostí a rychlostí. O čtvrtstoletí později se Slovensko stalo světovým lídrem v produkci aut na hlavu: na 1 000 obyvatel jich vyprodukuje 180, zatímco druhé Česko „jenom“ 108 a třetí Německo 70. Průměr Unie je ještě o polovinu menší než produkce Německa. V absolutních číslech se jedná téměř o milion „slovenských“ automobilů, což je o třetinu více než v takové Itálii (a o třetinu méně než v Česku).

Výroba automobilů tvoří páteř slovenského průmyslu, který je základem slovenského HDP. Českými médii probleskly jízlivé poznámky, že už tak vysoká závislost na automobilové výrobě se ještě prohloubí a že na Slovensko přichází další montovna. Samozřejmě, nechybí rady staršího bratra, že by bylo lepší diverzifikovat ekonomiku a vyrábět produkty s vyšší přidanou hodnotou. Je poněkud zvláštní, že něco takového netvrdí bulvární deník, ale motoristický časopis.

On je to totiž trošku jiný příběh. Na Slovensku se už dávno nehraje pohádka o velkém investorovi, který zainvestuje v chudé banánové republice, bude zde vyrábět levná miniauta, shrábne obrovskou státní dotaci a za deset let, až pominou daňové prázdniny, odejde někam dál na východ. Nejlepším důkazem, že tomu tak není, je příchod Jaguar-Land Roveru.

Základ úspěchu: zkušenosti a přizpůsobivost lidí

Slovenská pohádka o autech se začala psát s privatizací Bratislavských automobilových závodů. Původně se tady měly v šedesátých letech vyrábět Alfy Romeo, z čehož ovšem sešlo. V Bratislavě se tak montovaly za komunismu Škody Garde a některé díly pro další škodovky. Po revoluci ovšem přišel Volkswagen a využil, že závod neměl vlastní výrobní program. Zatímco se nedařilo Prahy v jiné části koncernu snažili o „548. zlepšení“ produktu socialistického vývoje, v Bratislavě se začaly montovat Passaty a Golfy. Lidé se naučili dovedností, a továrna se dlouhodobě umísťuje v interních řebříčcích kvality koncernu na předních místech.

Dnes možná největší automobilový výrobce na světě rychle rozpoznal potenciál šikovných slovenských dělníků a postupně vybudoval další továrny v Martině a v Košicích, proinvestoval více než 55 mld. Kč a pracoval se k armádě čítající asi desítku tisíc zaměstnanců. Po jedenácti letech od svého příchodu na Slovensko zde začal vyrábět drahé SUV Volkswageny Tiguan, Audi Q7 a v podstatě i Porsche Cayenne, které zachránily výrobce sportů od bankrotu (oficiálně se z důvodů prestiže provádí finální dokončení Porsche v Německu). Závod se stal výrobcem drahých, luxusních a skvěle výnosných modelů. Dokonce se jednu dobu spekulovalo, že by se zde vyráběl Bentley.

To, že Slovensko má pro automobilovou výrobu velice dobré předpoklady, si všiml v roce 2003 i Peugeot-Citroen. V Trnavě, kde se vyráběla legendární „dvanáctetrojka“, vybudoval novou továrnu, investoval miliardu eur a dal práci třem tisícům lidí. Produkují se zde mainstreamové modely Peugeot 208 a Citroen C3 Picasso. Celková investice dosáhla asi 28 mld. Kč.

O rok později se své automobilky dočkala i Žilina. I zde se navazovalo na tradici automobilového průmyslu, před revolucí se zde montovaly nástavby na Avie. Lidé tedy měli zkušenosti a poloha v centru Evropy byla dalším příjemným bonusem. Pro region severozápadního Slovenska byl příchod korejské automobilky KIA živou vodou. Nejenom, že práci dostalo asi tři tisíce lidí, ale vybudovala se nová dálnice a v okolí se usadili subdodavatelé. Vyrábí se tady nejenom v Evropě velice úspěšný model Ceed, ale rovněž SUV Sportage a MPV Venga. Zaměstnanci si zvykli na ranní rozcvičky v duchu konfuciánské tradice a závod se stal premiátem mezi všemi továrnami Hyundai-Kia na světě.

Peníze nejsou vše

A teď do Nitry přichází Jaguar-Land Rover. V Nitře se sice zatím žádná kompletní auta nevyrábí, ale automobilový průmysl prostřednictvím subdodavatelů zaměstnává asi 4 % pracovní síly kraje, což je druhý největší podíl mezi slovenskými kraji, hned po Žilině. Vzniknout má za cca 40 mld. Kč další závod, který podobně jako ty v Trnavě a Žilině vyrobí od roku 2018 zhruba 300 000 aut ročně. Kolik lidí zaměstná, se ještě neví. Spekuluje se až o 6 tisících, skutečnost bude asi o něco málo nižší. Továrna se bude podobat té žilinské a trnavské, ale její výrobky budou luxusnější. A to si stále žádá i více doteků lidských rukou během výroby.

Jaguary se mohly klidně vyrábět i v polském Krakově. Nakonec ale investici získalo Slovensko. Zhrzení Poláci rychle přispěchali s vysvětlením, že Slováci je jednoduše přeplatili (i když dle unijních pravidel mohli právě Poláci poskytnout mnohem více peněz). Jelikož nikdo zatím neví,

pokračování na straně 26

dokončení ze strany 25

jak vysoká je slovenská nabídka, lze jenom spekulovat, jestli je tomu tak. Faktem však je, že Poláci zatím montují malá auta a s vyspělými technologiemi, jako jsou hliníkové karoserie, zatím zkušenosti nemají. Navíc v roce 2018 vyjdou ze slovenských škol první absolventi duálního vzdělávání, tedy Německem inspirovaného systému, zabezpečujícího, že středoškoláci s technickým zaměřením budou mít cenné zkušenosti z praxe. Je tedy otázkou, jestli byl pro novou továrnu důležitější větší objem peněz, nebo spíše celkově lépe nastavené prostředí pro automobilky na Slovensku.

„Big Deal“ pro Slovensko?

V této chvíli se lépe než objem poskytnuté státní pomoci paradoxně odhaduje přínos celé akce. Už teď zaměstnávají automobilky na Slovensku přímo 70 tisíc lidí a nepřímo 200 tisíc osob. Toto číslo by mělo narůst asi o 20 %. Zároveň se odhaduje, že slovenský HDP poroste díky Jaguaru o dalších 1,2 %. To není špatná vyhlídka pro zemi, která již teď zaznamenává jeden z největších růstů HDP v celé Unii.

À propos, růst HDP v Unii. Možná zde se skrývá skutečný důvod jízlivosti českého novináře. Při rozdělení federace byl slovenský HDP na obyvatele asi poloviční oproti českému. Dnes je rozdíl asi 10 %. Slovensko masivně dotahuje průměr EU, zatímco Česko stagnuje. Odhaduje se, že kolem roku 2020 bude Česko asi na 86 % unijního průměru HDP na obyvatele (dnes je na 80 %), ale Slovensko může dosáhnout až 90 % (dnes je na 76 %). Co bylo před deseti lety sci-fi nebo zbožným přáním se dnes stává realitou. Nebude trvat dlouho a Slovensko bude v HDP na obyvatele podle parity kupní síly premiantem ze zemí V4. Příchod nové automobilky tyto odhady přibližuje realitě.

Na druhé straně to znamená, že si Slovensko nesáhne v tak velké míře na evropské dotace. Je ale otázkou,

jestli by dokázaly stimulovat takový růst jako nová automobilka. Navíc, na západním Slovensku je již teď nedostatek kvalifikovaných pracovníků. Nová automobilka, a hlavně subdodavatelé, budou muset lovit jinde. Blízko je jih středního Slovenska, doposud tak trochu Bohem zapomenutý kout, kde práce moc není. A lze se domnívat, že nějaká ta fabrika subdodavatele vyroste i na východě, kde je největší nezaměstnanost. Nová automobilka tak bude pro celé Slovensko.

A že to přínos bude, ukazují zkušenosti z hospodářské krize po roce 2009. Ano, automobilový průmysl je velmi cyklický a zranitelný. Ano, Slovensko je na něm závislé mnohem více než jiné země. Na druhou stranu se na Slovensku nevyrábí auta jenom pro jeden trh. Když si evropská poptávka vyzkouší, jaké je to zažít volný pád, stále jsou tady jiná odbytiště. Slovensko dělá auta pro celý svět, díky čemuž je proti krizím odolnější. Důkaz? V Polsku se po nedávné krizi muselo v autoprůmyslu propouštět, na Slovensku se maximálně zastavily náborů nových pracovníků.

Slovenská, ne detroitská cesta

Diverzifikace výroby a poměrně dobrá odolnost vůči cyklickým vlivům je jedním z důvodů, proč Slovensko nemusí jít detroitskou cestou. Navíc, slovenské továrny jsou vším jiným, než pouhým montovnami. Náklady na pracovní sílu tvoří na Slovensku

průměrně jenom 7 % z ceny auta. A není to nízkou úrovní platů. Slovenské továrny produkují na jednoho zaměstnance asi 100 aut ročně. Nejsou to kilometrové kolosy, ale flexibilní, nejmodernější a vysoce robotizované provozy, vybavené mnohdy lépe než automobilky na západě. Tam, kde bylo možné nasadit roboty, už dávno jsou. Díky tomu budou slovenské závody ještě dlouho konkurenceschopné ve srovnání s levnějšími zeměmi a i bez výraznějších investic, které ovšem probíhají, mohou fungovat ještě minimálně několik desítek let. Mnohé typy aut se navíc vyrábí pro celý svět jenom na Slovensku.

Slovensko tedy může v druhé části své detroitské cesty napsat jiný příběh než severoamerická mekka automobilů. Stačí maličkost – zabezpečit dostatek kvalitně vzdělaných lidí v technických oborech. Nejenom inženýrů, ale i běžných, řadových pracovníků. Začít si opět vážit poctivé práce, to je ta skutečná výzva, před kterou země stojí.

Jinak se Slovensko zdá být na budoucnost dobře připraveno. A když selžou klasické technologie, ještě stále je tady čistě domácí projekt létajícího auta, Aeromobil. Ne, není to apríl. To auto vážně celkem obstojně létá a už se zvažuje jeho výroba pro boháče na celém světě. A pak, že je Slovensko jenom montovna...

Igor Blahušiak

■ Land Rover Defender. Vznikl prý jako kresba v písku na pláži krátce po II. světové válce, pak sloužil dlouhá desetiletí všude, kde si dokážete představit. Jeho nástupce by mohla vyrábět továrna u Nitry.

Zdroj: www.landrover.cz

Atlas opravdového Polska

Devadesátá léta byla posledními roky opravdového Polska, byl to čas přechodu, píše mladá polská spisovatelka Dominika Słowik na začátku svého pozoruhodného románu „Atlas: Doppelganger“. Tímto tvrzením začíná hlavní osa příběhu, nikoliv celá kniha. Tu otevírají dvě „citace“: první z nich je definice slova doppelganger ze slovníku Magdaleny Pleszarky, druhá se týká paradoxu cestování a je úryvkem z knihy esejí Joao Pardala. Jsou to „citace“ jen v uvozovkách, protože citovaná díla a dokonce ani jejich autoři neexistují. Słowik si je vymyslela a dala jim mluvící jména: jak Pleszarka, tak Pardal jsou portugalskými názvy ptáků, díky čemuž si autorka (sama je přece slavíkem) stvořila svébytné doppelgangery, tedy alter ega či dvojníky. Podobných záhadných momentů je v románu více.

Zmíněné „citace“ jsou jedinými místy knihy, v nichž najdeme velká písmena – dále se vypráví již jen malými písmeny. Dokonce i velká politika – vnímána očima dítěte – ztrácí díky tomu svůj patos. Ostatně nehraje v románu podstatnou roli, přítomná je pouze v (nicméně nutném) pozadí:

kromě toho se hodně mluvilo o politice, o zkurvený panbičkářce suchocký, jebuzku a sráčovi wałęsowi, o kwachovi, krzakleskim a kuroňovi, a na pozadí běžela ztlumená televize, krásná, zaoblená jak dámská zadnice

(Pozn. redakce: v tomto fragmentu jsou narážky na známé polské politiky – Hannu Suchockou, Jerzyho Buzka, Lecha Wałęsu, Aleksandra Kwaśniewského, Marianu Krzaklewského a Jacka Kuroně).

Vrtání coby hlas polské transformace

Jsou tedy devadesátá léta a nacházíme se na slezském sídlišti, kde sledujeme dopad kapitalistických proměn po politické transformaci:

to byl čas věčných renovací: kachličkování, lepení tapet, kupování nových kuchyní, no a samozřejmě neustálého zvuku vrtání, který se míchal se strašidelným vytím vysavačů. (...) po celá devadesátá léta susedé v paneláku pořád vrtali, až tento rozléhající se hlas transformace drtil lebku. (...) první výpravy do supermarketů nás naplňovaly emocemi, přičemž vejít bylo možné pouze se vstupní kartou na jméno, která byla kontrolována pečlivěji než pas na hranici usa.

Vzpomínky vypravěčky jsou téměř hmatatelné: obraz 90. let se zakládá na předmětech, gestech a zvycích, které dnes už často upadly v zapomnění, ale díky strhující naraci Dominiky Słowik ožívají před našimi očima, nebo spíše pod našimi prsty. A zase tak můžeme nahmatat plastovou fľašku coca-coly, zaujímající

centrální místo na svátečním stole, nebo kýčovitou sošku Panny Marie, losovanou na dětské mši svaté a půjčovanou na jeden den domů. A zase se můžeme kochat pohledem prošoupaných šedých ponožek, které nosili bez výjimky všichni muži, a připomenout si ten zvláštní pocit důležitosti a vznešenosti, provázející nás během prvního svatého přijímání. Polský čtenář si všechny ty obrazy – se sladkým shovívavým úsměvem, nebo s hořkým pocitem lehké trapnosti – připomene, zatímco pro českého čtenáře to bude spíše kuriózní výlet do potransformační reality u sousedů, kterou ve velké míře formovala jakási podivná směs rodícího se kapitalismu a katolických tradic. Zatím je však nabídka výletu dostupná pouze pro Čechy ovládající polštinu – autorčin debut vyšel v březnu letošního roku a dosud se ho žádný překladatel neujal.

Nezdolný Romeo

Dominika Słowik (nar. 1988) napsala knihu plnou příběhů, samostatných a zároveň se prolínajících. Nejmocnější a nejzajímavější na jejím románu není však to, co se v něm děje, ale jak se to děje. V ironické naraci se střídá několik způsobů řeči, vedle hovorových výrazů a vulgarismů se občas nenápadně objeví formulace z vyššího stylistického rejstříku:

„je tam mařenka??“ ozýval se obvykle v takových případech chraplavý mužský hlas, který stěží vyslovoval shluky souhlásek.

„to je omyl“, odpovídali jsme a podrážděně třískali sluchátkem. než jsme se však stihli vrátit do postele, pronikavý zvuk zvonku se nervózně rozléhal po celém bytě.

„nóóó?“

„mařenko, kurva, otevři!!!“ srdcervoucně prosil hlas.

„to je omyl, pane!!!“

„mařenko, kurva... otevři... prosím...“ rozléhalo se ve sluchátku nařikání.

občas se takový rozhovor vlekl i přes hodinu, a když jsme zkoušeli zvuk domácího telefonu ignorovat, zkurvenej romeo nezdolně zvonil a svou mařenku pořád nenacházel.

Přes autenticitu jazyka postav jsme pořád upozorňováni, že se pohybujeme v literárním světě. Průvodcem tohoto literárního výletu po slezském sídlišti je malá holčička, která spolu se svou kamarádkou Annou pravidelně navštěvuje jejího dědečka. Starší muž na vozíku může být považován za hlavní postavu románu. To o něm se vypráví a také on vypráví své dobrodružné příběhy z minulosti. Byl prý tehdy námořníkem, navštívil mnohé pevniny, viděl mnohá moře a jeho heroické výpravy byly často doprovázeny téměř neuvěřitelnými událostmi. Díky těm cestám je dědeček

pokračování na straně 28

dokončení ze strany 27

zkušený a dovoluje mu to – aspoň před dvojicí jím fascinovaných holčiček – nabourávat známé pravdy a zpochybňovat pravdivost vědeckých poznatků:

pamatujte si, říkal, nenechte se oklamat vládní propagandou. ve skutečnosti nikdo úplně neví, jak vypadá rozložení moří a kontinentů. existuje několik pravděpodobných verzí, ale žádná není potvrzená (...)

Paralelní světy, paralelní identity

Dědeček rýsuje svůj vlastní atlas světa a zároveň vytváří svou (paralelní) identitu. Ve vyprávěných příbězích se nezřídka podobá nebojácnému hrdinovi, jehož dobrodružství by pravděpodobně neměla konce, kdyby se během jedné z dalekých cest nenakazil syfilidou a nemusel se vrátit do Polska, kde začal pracovat jako horník. Fantaskní proud starcova vyprávění se občas snaží přerušit babička, která pro většinu z dědečkem popisovaných událostí či jevů nachází mnohem přízemnější vysvětlení. Žena velmi rázně reaguje například na historku o údajné trepanaci lebky, po které manželovi zůstaly neestetické boule: *ty boule máš na hlavě, protože když si byl vožralej, namlátil sis držku*. Takže nakonec si čtenář nemůže být jistý, co se stalo „doopravdy“ a co je dědečkovým výmyslem. A není to jediná nejistota knihy.

Dědeček má svého „doppelganga“ rovněž v textové rovině: víceméně ve třetině románu začíná druhá linie vyprávění, která je psána kurzívou. Zahajuje ji objevení se Sadowského, které otevírá lehce tajemnou část příběhu. Muž se totiž jednoho dne objeví na sídlišti a snaží se přiblížit k dědečkovu paneláku. Čtenář sleduje jeho počínání, chce vědět, co přesně Sadowski hledá, a čeká na rozluštění této hádanky. Jazykově a stylisticky však tady začíná méně pouta-

■ Prvotinu Dominiky Słowik (na snímku) „Atlas: Doppelganger“ vydalo v letošním roce krakovské nakladatelství Znak.
Foto: Wojciech Karliński

vá část románu. Důležitější se stává samotný sled událostí, vyprávění čím dál více postrádá svoji ironii a zdá se, že autorka již přestává ovládat text – teď ho ovládá příběh, který „se děje“ jakoby bez tvůrčího svolení autorky.

Začínáme sledovat události, nevnímáme už tolik jazykové a stylistické prostředky, jimiž je příběh tvořen. Dostávají se totiž do pozadí. Jediné, na co čekáme, je rozuzlení – chceme se dozvědět, jestli se Sadowskému podaří přiblížit k dědečkovi a najít to, co hledá, a zajímá nás, jak spolu jednotlivé příběhy navzájem souvisejí. Je

dědeček z *kurzívou psaného příběhu* týmž dědečkem, kterého poslouchají vypravěčka a Anna? A kdo jsou vůbec ty dívky, o kterých se tak málo dozvídáme? Je Anna opravdovou postavou, nebo jen jakýmsi imaginativním dvojníkem vypravěčky? Iluze a paralelní světy jsou v knize všudypřítomné a zdá se, že na některé ze svých čtenářských pochybností odpověď nenajdeme.

Olga Słowik

Autorka recenze, ač též „Slavíková“, není s autorkou románu v příbuzenském vztahu. Nicméně obě pocházejí z jižního Polska.

István Szabó a jeho faustovské variace

*„Čím tedy jsem, když není možno mi
koruny lidstva vydobýti,
již prahnu všemi smysly míti“?*

Otázka Goethova Fausta jakoby se přesně ptala na to, co se snažil zodpovědět režisér István Szabó (*1938) ve svých třech filmech z osmdesátých let, které dohromady tvoří tzv. středoevropskou trilogii. Těmi filmy jsou Mefisto (1981), Plukovník Redl (1985) a Hanussen (1988). Především první z nich znamenal významný mezník nejen pro Szabóovu filmovou kariéru, ale také pro celou maďarskou kinematografii. Za Mefistu totiž Szabó získal Oscara a v tu ránu se o něj a o maďarské filmy začal zajímat celý svět. V klání o zlatou sošku za nejlepší cizojazyčný film porazil například Andrzeje Wajdu a jeho Člověka ze železa. Následující dva snímky po Mefistovi sice dokazovaly Szabóovy kvality, ale Oscara nezískaly, ačkoliv se oba dostaly do užší nominace.

„Jsi koneckonců tím – čím jsi.“

Čím jsou tedy hlavní postavy trilogie? V Mefistovi je hlavní postavou herec provinčního divadla, který vedle talentu má také ohromnou ctižádostivost a chuť stát se velkou hvězdou. Nebojí se jít za svým cílem přes mrtvolu ani spolupracovat s nacisty, obrazně řečeno upsat se ďáblu. Plukovník Redl má předobraz v reálné postavě Alfréda Redla, velitele tajných služeb rakousko-uherské armády a veledůležitým špiónu carského Ruska. Chudý chlapec z haličského Lvova, který se stane vysoko postaveným důstojníkem, jde za svým cílem neochvějně a neváhá zrazovat své nejbližší, a nakonec ani sám sebe. Třetí film má též předobraz ve skutečné postavě, a to v jasnovideci, který Hitlerovi předpověděl slávu a stal se na krátkou dobu miláčkem berlínského publika. Zmíněné filmy nám ukazují, co všechno je člověk schopen udělat pro to, aby se prosadil.

Co nesourodou trojici hlavních hrdinů spojuje? Není to pouze vynikající Klaus Maria Brandauer, který ztvárnil všechny tři postavy. Spojuje je též touha po úspěchu, uznání a po moci a v neposlední řadě střední Evropa se svými divokými dějinami dvacátého století. Film Plukovník Redl se odehrává v období před první světovou válkou, Mefisto a Hanussen před druhou světovou. Nejedná se však o velkolepá historická dramata či nákladné výpravné snímky, jde spíše o drobnohledy do lidského nitra, psychologické a sociologické studie, příběhy, které se mohou stát kdykoli a komukoli a s velkou pravděpodobností se dějí stále.

*„Z tisíce kudrn paruku si stáčeť
či po koturnech zvíce lokte kráčeť,“*

Všechny tři postavy zdánlivě uspějí: nafoukaný, lehce hysterický herec dobude Berlín. Stane se hvězdou divadelních prken a filmového plátna, a posléze, v období Hitlerovy Třetí říše, ředitelem divadla. Stejně tak Hanussen se kvůli své touze po úspěchu a slávě přikloní na stranu nacismu. Alfréd Redl se zase nedokáže ztotožnit se svým údělem chudého chlapce, vstupuje do vojenské školy, a díky své přehnané vděčnosti a loajalitě k císaři a k celé habsburské monarchii se vyšvihne na plukovníka. Příliš pozdě mu dojde, že volil špatnou cestu.

Filmy samy o sobě fungují velice dobře, ale teprve v celku se nám ukáže opravdová síla a jakési poselství – čili to oblíbené „co nám chtěl básník říci?“ Možná je do snímků zakomponován život samotného Szabóa. Podle všeho byl za komunistické éry spolupracovníkem tajné policie a tímto způsobem se vyrovnává se svým prohřeškem. Zradil sám sebe a svá nejniternejší přání? Mohou to být pouze dohady. Ústředním tématem jeho díla je svoboda - za co ji člověk vymění nebo vyměnit může. Téma svobody se táhne celou trilogii jako červená niť: v Mefistovi i Hanussenovi ji hlavní hrdina vymění za slávu a uznání, v Plukovníku Redlovi za moc v armádě.

Mefisto se vyznačuje silnou divadelností, scény na sebe nenavazují, jak je u filmu zvykem, nevytváří souvislý děj, spíše je to slepenec různých scén postavených na dialogích. Co změna scény, to změna pocitů. Zkrátka divadelní techniky, které se do tématu lásky k divadlu hodí geniálně. Vše je postaveno na umění hrát, a proto Szabó nemohl vybrat lepšího herce než do té doby poměrně neznámého Klause Mariu Brandauera, který hraje především na divadle. Ostatní dva filmy jsou přece jen o poznání „filmovější“, lépe řečeno epičtější, avšak i v nich je divadlo tematizováno. Hudba je zde silně potlačena, objevuje se pouze tam, kam v rámci scény fakticky patří – na divadle, plese či na zábavě. Výrazná je umělecká a nestandardní práce kamery; dvorním kameramanem všech tří filmů je Lajos Koltai, uznávaný i mimo Maďarsko. Postavy jsou zabírány povětšinou od pasu nahoru, málokdy se objeví záběr na celou postavu, nebo detailní dlouhé záběry obličejů. Zajímavý je začátek Plukovníka Redla, kdy přímé pohledy do kamery jasně znázorňují perspektivu malého Alfrédka.

„vždy přec jen zůstaneš, čím jsi.“

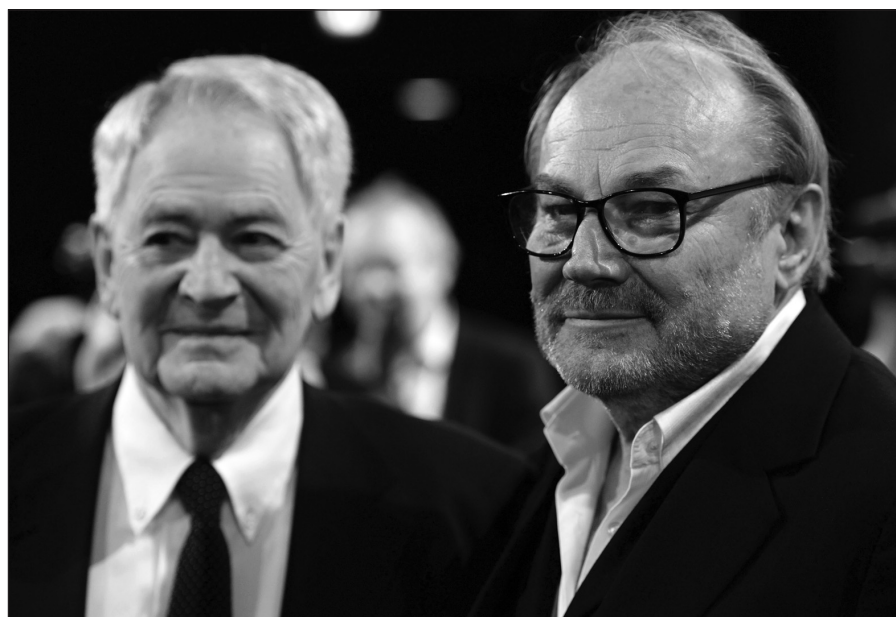
Ve všech filmech dojde k jakési vnitřní katarzi hlavních hrdinů v podobě uvědomění si vlastního

pokračování na straně 28

dokončení ze strany 29

pochybení, zaváhání nad dosavadním jednáním, zda se člověk nezaprodal příliš. Nejlépe je to shrnuto v Plukovníku Redlovi: „To si mám teď přiznat, že jsem celý život stál na špatné straně?“, anebo v závěrečné replice v Mefistovi: „Já jsem jen herec.“ V podstatě jde o to, že snažit se dosáhnout dílčího podílu na moci a být při tom silně oportunistický se nevyplácí. Člověk jako jedinec je jen malá součástka v soukolí celého lidstva a přiklonit se na stranu, která má dočasně navrch, je stejně marné jako nebezpečné. Jedinec nemůže ovládnout dějiny, dějiny ovládnou jedince. Vyměnit svobodu za dočasnou víru v sebe sama je klamné. Zkrátka svoboda je to nejdůležitější, co člověk může mít – vedle dobrého svědomí. Člověk sám sebe nemůže zapřít.

Jsou to závažná témata, proto jsou filmy tak vážné. Kdyby se však tvůrci drželi skutečných příběhů Hanussena či Redla, mohly by být filmy o nich pro někoho zábavnější a vtipnější. Reálný Hanussen na rozdíl od toho filmového byl pouhý hochštapler, jenž s nadpřirozeným nadáním neměl nic společného. Za první světové války využíval své známosti na poštovním úřadě, kamarád mu sděloval dopisní tajemství, která pak Hanussen „zázračně“ odhalo-

■ István Szabó a jeho dvorní herec Klaus Maria Brandauer v listopadu 2014.

Zdroj: Wikimedia Commons/Manfred Werner

val před adresáty. To samé pak prováděl během 30. let, kdy si udělal mnoho známostí na vedoucích místech NSDAP a věděl, co se chystá... Požár Reichstagu také „předpověděl“, ale co mu toto „jasnozřivé“ sdělení způsobí, již netušil – tři dny poté byl nalezen mrtev v lesíku blízko Berlína. Podobně Redlův skutečný život byl pestřejší než ten filmový. Pro své homosexuální milence potřeboval čím dál tím dražší dary, až se nakonec postupně stal ruským, francouzským a italským špiónem. V jeho bytě se po vynucené sebe-

vraždě našlo několik dámských kostýmků a péřové boa...

István Szabó má stále s filmem co dočinění, kromě režirování občas přijme menší hereckou roli, jako například v Menzelově snímku Obsluhoval jsem anglického krále. Menzel si na oplátku zahrál v Szabóově filmu Rokonok (2006). V této souvislosti není bez zajímavosti, že český herec Jiří Adamíra hrál jak v Hanussenovi, tak v Plukovníku Redlovi.

Alena Mikolášková

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Nejsme financováni z grantů, každý předplatitel je pro nás důležitý!

- **Roční předplatné (4 čísla) i s poštovním za 180 Kč**
- **Objednávejte na mailu: redakce@demokratickystred.cz**
- **Číslo účtu: 2400332468/2010**

Gulliverova cesta Anne Applebaumové

Mladá Američanka se vydává na cestu z Královce do Oděsy. Píše se rok 1991, je podzim a právě se rozpadá Sovětský svaz. Cestuje, jak se dá, a s dychtivostí archeoložky hledá starý dobrý svět evropského pohraničí - „něco krásného“, co přečkalo válku i komunismus, co by mohlo sloužit jako svědectví o tom, že lidé dokážou obstát v každém pokusu o vykořenění.

Někdy už je příliš pozdě. V kdy si polském Kobrynu, odkud její pradědeček na počátku 20. století odešel do USA, nalézá na místě někdejší synagogy za ostnatým drátem pivovar, a když v původně německém Královci konečně najde alespoň jednu Němku, ta popře, že by jí kdy byla. Hledá ztracenou minulost a zároveň v dějinném přerývu na počátku 90. let spatřuje znamení času: uhrovit mladíky ve Lvově rozdávající ukrajinské vlaječky, romantizující národní obrozenec scházející se na zadních dvorcích v Minsku a triumfalismus ruských pašeráků, který se nad láhví vodky hroutí v deziluzi.

Její cestopisná reportáž má v sobě něco z Gulliverových cest. Do Královce se dostává s prvními západními turisty lodí z Gdaňsku a leckde je vůbec prvním člověkem ze Západu, se kterým se místní lidé setkávají. Američanka ve městě! Ve Lvově si ji k sobě ze zvědavosti předvolává místní oligarcha. V knize nechybějí ani surreálné momenty: ubytování ve zcela ošklivém pokoji, v němž nic nefunguje. Noc na lůžku vedle vzdychající stařeny, která se se jí vyzná z toho, že za vše mohou Židé, a pak do úsvitu prosí Boha o odpuštění. Ironie situace, v níž poutnice maskovaná svou cizokrajností putuje krajinou, o jejíž minulosti ví více než lidé, se kterými se setkává. A v závěru se z dále ozve Illias a Odyssea: Oděsa ji jako by nechce pustit zpět na Západ (žádné dopravní spojení neexistuje). Když nakonec její loď dopluje do bosporských úžin, neubrání se po několika měsících v Sovětském svazu pohnutí.

Cestopisem, který má díky vzácnému načasování historickou hodnotu sám o sobě, se kniha v žádném případě nevyčerpává. Jeho kořením jsou výborné historické exkurzy, které autorka věnuje zastávkám na své cestě. Snoubí se v nich dějiny moci, o kterých jsme se neučili, s dějinami intelektu a poezii (díky za Mickiewicze!). Autorka v nich vynáší na světlo světa to, co měla „na věčné časy“ překrýt sovětská krusta. Umně črtá, jak se na tomto ohromném prostupném území táhnoucím se od Baltu k Černému moři v minulosti ustavovaly a prolínaly rozmanité národnostní identity. Pozdní jaro národů u Litevců, Bělorusů a Ukrajinců, jehož je svědkem, pak glosuje s gulliverovskou laskavostí příslušnice národa, jenž nikdy pochybám o své nesamozřejmosti nečelil.

Anne Applebaumová vytrhává kdysi rozmanitý svět mezi Evropou a Ruskem ze zapomnění, oživuje jej a vrací před naše zrak. Její kniha pojednává ve výtečném čtivém stylu o místech, která mnoho Čechům příliš neřeknou: Královec, Vilno, Raduň, Minsk, Brest, Lvov, Černovice, Kamenec Podolský, Oděsa. Snoubí se v ní minulost s geniem loci okamžiku, kdy se do tohoto pomezí mezi Evropou a Ruskem za hrmotu praskajících ker Sovětského svazu náhle vrací dějiny. A možná by vůbec nevznikla, nebýt náhodné návštěvy americké studentky na Lyčakovském hřbitově ve Lvově kdysi v 80. letech.

Anne Applebaumová: Mezi Západem a Východem. Napříč pohraničím Evropy. PANT: Ostrava, 2014.

Z anglického originálu z roku 1994 přeložila Petruška Šustrová. 234 stran.

Jan Jüptner

Anne Applebaumová (1964). Americká historička a spisovatelka, nositelka Pulitzerovy ceny. Její doménou jsou komunismus a dějiny střední a východní Evropy. Spolu s bývalým kolegou Edwardem Lucasem z The Economist působí v think-tanku CEPA (Center for European Policy Analysis), který se hlásí k odkazu česko-amerických vztahů zastoupeného jmény T. G. Masaryka a Václava Havla. Spolu s dalším historikem Timothy Snyderem (autor bestselleru Krvavé země a avizovaný člen rady Mezinárodního centra pro občanskou společnost se sídlem v Praze) často glosuje aktuální rusko-ukrajinskou krizi. Žije ve Varšavě se svým manželem, bývalým polským ministrem zahraničí Radosławem Sikorskim, se kterým má dva syny. Dále napsala: Gulag: Dějiny (Praha 2005), Železná opona, podrobení střední Evropy 1944–1956 (Praha-Plzeň 2014).

■ Brána do Lyčakovského hřbitova ve Lvově se pro Anne Applebaum stala branou k duši východní Evropy. Foto: Tomáš Fošum

Tak šel čas s Polabskými Slovany

V Německu dnes žije 60 tisíc Lužických Srbů, kteří udržují při životě tradici Polabských Slovanů, jejichž historie se začala psát přibližně v 6. století. Zůstali po nich nejen zmínění Lužičtí Srbové, ale také zeměpisné názvy jako Rostock (Roztoky), Schwerin (Zvěřín), Lübeck (Lubek) nebo Lipsko - podle stromu, který obrozenci považovali za slovanský.

Původ a kmenové svazy

Pravlast Slovanů se nachází zřejmě na pomezí Polska, Běloruska a Ukrajiny, odkud se slovanské obyvatelstvo šířilo do různých stran. Na území dnešního Německa se Slované dostali z Čech, Polabané jsou tak našimi vzdálenými příbuznými. Postupně obsadili území zhruba mezi Odrou a Labem (resp. Sálou), na severu se dostali až k dnešnímu Dánsku. Četné polabské kmeny se časem spojily do tří hlavních svazů. Na jihu působili Lužičtí Srbové, ve středu svaz Luticů (Veletů), který dosahoval severovýchodně k Baltu, a na severu svaz Obodritů.

Polabané ve stínu říše

Svazy vedly samostatnou politiku, leckdy vzájemně nepřátelskou. Jejím dobrým příkladem je rozdílný postoj k vleklé válce se Sasy, kterou kolem roku 800 vedl Karel Veliký. Francký panovník se spojil s Obodrity, aby tlačili na Sasy z druhé strany. Sasové se ze stejného důvodu spojili s Lutici proti Obodritům.

Nápor na slovanské obyvatelstvo začal po rozdělení říše na Východo- a Západofranskou r. 843. Východofranští vládci počínaje Ludvíkem Němcem vyvíjeli tlak na Velkou Moravu, Čechy i Polabské Slovany. Říšská moc nebyla sousedům příjemná. Polabané proto navázali dynastické styky s Čechy - svatá Ludmila byla podle jedné verze Srbka, její vražedkyně a matka svatého Václava byla Drahomíra z lutického kmene Stodoranů.

Jak šel čas, sousední státy říše začaly přijímat křesťanství. Převážně pohanští Polabané se tak ocitli v obklíčení říše a pokřtěného Polska. K tažení proti Luticům r. 995 byli přinuceni i Češi; táhli i Slavníkovci, čehož přemyslovská družina využila k vypálení slavníkovského hradiště na Libici.

Podrobení

Když Evropa r. 1147 sbírala síly ke druhé křížové výpravě do Svaté země, dohodla se část rytířů z německých zemí s papežem, že šíření víry mečem mohou provádět u Polabanů nebo Baltů. Část Polabanů zůstávala pohany, část sice ne, ale záminka k útoku se hodila.

Roku 1168 byl poražen obodritský kníže Pribislav a stal se leníkem saského vévody. Poněmčený Pribislavův rod nicméně vládl v Meklenbursku až do r. 1918, kdy byla vyhlášena Německá republika.

Po vymření hlavní lutické dynastie po r. 1150 se zmocnila jejího trůnu říšská šlechta. Z hlavního lutického hradu Braniboru se stalo sídlo braniborské marky. Prapor odporu drželi na severovýchodě lutického území Rataři, tvrdí pohané. Poslední bašta Luticů na Rujaně včetně velké svatyně padla osudného roku 1168 po vpádu dánského krále.

Srbská území a Čechy

O srbské území jakožto nástupní území do říše jevila eminentní zájem knížata z Prahy. Křesťanství zde zapouštělo kořeny pozvolným způsobem a boje o zemi se nevedly ani tak se Srby, jako spíše o Srby mezi Čechy a konkurenční říšskou šlechtou.

Srbové žili převážně na venkově (ostatně i dnes se jejich tradice drží nejvíce tam). Jedna verze výkladu jejich jména proto pochází z podoby slov Srb a srp. Druhá verze počítá s tím, že existoval kmen Srbů, který se cestou dělil. Němčina jinak

rozlišuje balkánské Srby pod jménem Serben od „svých“ Srbů pod jménem Sorben. Obě skupiny Srbů se rozdělily ještě v době jednotné praslovanštiny, jazykově se pak od sebe vzdalovaly.

Území Míšeň, Budyšínska a Zhořelce se postupně spojila pod hlavičku srbské Horní Lužice, zatímco Choťebuzsko (mezi Horní Lužicí a Braniborskem) se nazývá Lužicí Dolní.

O Míšeňsko trvale usiloval Vratislav I. (1061-1092). Horní Lužici držela s přestávkami česká knížata a králové od 12. stol. do r. 1253, kdy připadla Braniborům. Horní Lužici získal zpět Jan Lucemburský (1310-1346) a Karel IV. k ní přidal Dolní Lužici. Ještě kolem r. 1500 tvořili Srbové jasnou většinu osídlení celé Lužice.

Definitivní ztráta srbských území přišla po Bílé Hoře. Císař Ferdinand II. postoupil obě Lužice r. 1635 Sasku za podporu při potlačování českého povstání, které skončilo v bitvě na Bílé Hoře. Dolní Lužice připadla r. 1815 pruským Hohenzollernům, kteří ji začali germanizovat. Saská dynastie naopak povolila vzdělávání v srbstině.

Nacisté, komunisté a uhlí

V roce 1912, ke konci německého císařství, vznikla Domowina, srbský zastřešující spolek. Poměrně svobodný rozvoj srbské kultury a politiky přerušil nacismus. Srbové byli prohlašováni za „slovansky mluvící Němce“, a když se vůči tomu vymezili, přišel v roce 1937 zákaz Domowiny. Následoval úplný zákaz srbského tisku a veřejného užívání srbstiny (včetně třeba pohřbů). Domowina v předtuše zákazu směřovala činnost do soukromé a podzemní sféry, k zachování jazyka a kultury pro lepší časy. Po tomto přerušení činnosti v nacistické éře následovala komunistická strategie preferující folklorní činnost, ale utlumení srbského školství.

K rozbití srbské společnosti však nepřispěly ani tak totalitní represe, jako spíše těžba uhlí. Nešlo jen o zničení vesnic ve prospěch dolů, ale do

panelákových měst Lužice se nastěhovala masa horníků, která tradiční obyvatelstvo převrstvila.

Pod sluncem němecství

Čeští obrozenci viděli v osudu Polabanů germánskou hrozbu, která se řítí i na Čechy. Ve středověkých válkách ale germánští vládci od Karla Velikého navazovali s Polabany společenství proti jiným nepřítelům a proti Polabanům vystupovali i Poláci. Mnohem více než národnostní konflikt tu probíhal konflikt náboženský nebo čistě mocenský.

Loňského roku si německá média všimla narůstajících útoků neonacistů na Srby. Výtržníci napadali srbskou mládež za hesel „Sorben raus“ a objevovaly se přemalované dvoujazyčné

nápisy. Na druhou stranu německý stát navrhl téhož roku zvyky Lužických Srbů na seznam světového kulturního dědictví UNESCO, což lépe vypovídá o většinovém postoji německé společnosti než zmíněné akce neonacistů.

Střet pohledů na Srby je dobře znázorněn výrokem německého kartografa Richarda Andreeho (1835-1912), který v rámci své práce zavítal i do Lužice. Andree doporučoval Srbům „obrátit se ke slunci němecství“. Byl za to Čechy označen za nepřítele Srbů. Andree to ale myslel tak, že kultura uzavřená v úzkém okruhu jazykové menšiny nepřesáhne její hranice, i když si to zaslouží.

Nejlépe to možná pochopíme na postoji české majority vůči menšinám Židů nebo Romů. Ať mají vlast-

ní kulturu a folklor, to i rádi podporíme, ať mají vlastní náboženství, ale musí se s námi domluvit... A pak jsou tu protichůdné požadavky menšin na vlastní jazykovou autonomii (vlastní kultura, hlavně literatura, vynikne pouze ve vlastním jazyce) a na vlastní školství. V Německu také nastal spor kolem zavírání srbských základních škol po r. 2000, které ovšem byly zavírány hlavně z důvodu malého počtu žáků.

Srbů žije v Německu na 60 000, z toho 40 000 v Horní Lužici v Sasku a zbytek v Dolní Lužici v Braniborsku. U Němců a Srbů můžeme vidět vztah relativně klidného soužití - někdy napjatý, ale rozhodně ne nějak genocidní.

Luboš Rokos

„Kolik lidí jim ještě dovolíme zabít?“

V roce 1991 využil ruský disident Vladimir Bukovskij uvolnění politické situace na počátku vlády Borise Jelcina, vrátil se načas z londýnského exilu do Moskvy a navštěvoval archivy politbyra Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu (ÚV KSSS). Bylo mu povoleno některé dokumenty studovat, ale nesměl je kopírovat. Strážci archivu tenkrát ještě neznali možnosti skenování materiálů, a tak se Bukovskému podařilo odvézt na Západ tisíce stran zápisů z jednání politbyra.

Exkurze do kuchyně politbyra

Pokoutně naskenované materiály se pak staly základem Bukovského knihy Moskevský proces, vydané rusky v r. 1995; v českém překladu ji v loňském roce vydalo nakladatelství Volvox Globator. Velkou část publikace o 800 stranách tvoří autentické pasáže z jednání politbyra, obsahující doslovné citace z promluv jeho předních členů od časů Vyšinského či Brežněva až po éru Gorbačova, Ševernadzeho nebo Jakovleva.

Tam, kde nemá Bukovskij kompletní přímé dokumenty k dispozici, dedukuje z jiných zdrojů své závěry o zhoubnosti sovětského „marxistického“ systému. Velmi působivé jsou pasáže podrobně popisující obrovskou finanční podporu a řízení komunistických stran na Západě, levicových intelektuálů, „mezinárodního mírového hnutí“ a „socialistických“ režimů třetího světa či přímé vyzbrojování a výcvik protizápadních teroristů. Je zde též konkrétně doloženo například řízení polského komunistického předáka Wojciecha Jaruzelského šéfem KGB Jurijem Andropovem v době polské krize

v letech 1980/1981. Také k agresi sovětských vojsk do Afghánistánu v roce 1979 a následným sankcím ze strany USA lze v knize nalézt řadu zajímavých momentů přímo z „kuchyně“ politbyra.

Bukovskij viní ze všech excesů na domácí i zahraniční scéně výhradně bolševický totalitní režim. V celé knize jsem nenalezl snad jedině připomenutí tradičního ruského imperialismu zděděného po carském samodržaví. Také v dnešních Bukovského projevech není současná Putinova agresivita vůči Ukrajině dávana do souvislosti s těmito letitými imperialistickými zvyklostmi. Vladimira Putina a jeho skupinu označuje vždy jako produkty bolševické KGB.

Fenomén Gorbačov

Bukovskij je celoživotním kritikem komunismu i socialismu, včetně toho „s lidskou tváří“. Z toho důvodů nemohl být nikdy obdivovatelem Michaila Gorbačova, který byl dlouholetým členem ÚV KSSS, pak generálním tajemníkem KSSS a prezidentem SSSR. Podle autora Moskevského procesu byl Gorbačov tudíž minimálně od r. 1980 až do konce své politické kariéry spoluzodpovědným za všechny zásadní excesy sovětského režimu a u některých z nich byl dokonce vůdčím činitelem. Bukovskij k tomu počítá např. výše zmíněný vpád do Afghánistánu, počáteční utajování atomové katastrofy v Černobyli, intenzivní kontrarozvědnou činnost proti USA, až po „strategicky nutné“ zabíjení lidí v r. 1989 v Tbilisi, 1990 v Baku či

pokračování na straně 34

dokončení ze strany 33

1991 ve Vilniusu. Perestrojka a glasnost' prý byly především reklamní kampaní pro Západ, které podléhali i tak zkušení antikomunisté jako Reagan a Thatcherová. Podle Gorbačova a jeho druhů měly být „lidové revoluce“ ve východní Evropě v roce 1989 reprízou Pražského jara a „socialismu s lidskou tvář“. Ve skutečnosti lidé v těchto zemích brzy pochopili, že tzv. socialismus je nereformovatelný a přešli na kapitalistickou ekonomiku. Bukovskij dokonce konstatuje, že pokus o puč v srpnu 1991 byl připravován s vědomím Michaila Gorbačova, který tímto způsobem chtěl vycouvat z tragicky neúspěšné perestrojky.

S tak jednoznačně odsuzujícím ohodnocením celé Gorbačovovy politické kariéry lze samozřejmě polemizovat. Anglický politolog a historik Archie Brown, specialista na sovětskou a komunistickou politiku, ve své knize Vzestup a pád komunismu (Jotta 2011) píše: „Pokud by po Černěnkově smrti byl generálním tajemníkem ÚV KSSS zvolen někdo jiný než Gorbačov, nedošlo by ani k liberalizaci, ani k demokratizaci. Totalitní či autoritativní vláda sovětského režimu mohla přetrvat celá desetiletí.“

Prakticky zároveň s Bukovského Moskevským procesem vyšla kniha rozhovorů českého exkomunisty Zdeňka Mlynáře s jeho dlouholetým přítelem Michaelem Gorbačovem (Reformátoři nebývají šťastní, Victoria Publishing 1995). Ten v této knize vysvětluje některé důležité momenty ze závěru své politické kariéry, přičemž se obhájí, že někdy musel čelit nátlaku kolegů v sovětském vedení požadujících, aby se konflikty řešily silovým způsobem. Také události během jeho „internace“ na Krymu v srpnu 1991 líčí Gorbačov tak, že pučisté navrhovali mimořádná opatření, stanné právo a násilí, kdežto on požadoval podepsání Svazové smlouvy a demokratickou reformu KSSS. Oba s Mlynářem nakonec přiznali jako svůj omyl, že během své politické kariéry podléhali marxistické doktríně, že socialismus

je společenský řád, který nutně musí nahradit stávající západní kapitalismus. Zvláště Gorbačov později došel k určitému smíření se sociální demokracií západního typu.

Hvězdné hodiny Borise Jelcina

Vladimir Bukovskij hodnotí ve své knize též úlohu Borise Jelcina v ruských dějinách. Jelcin byl stejně starý jako Gorbačov (*1931), prodělal též celkem strmou politickou kariéru: V r. 1985 byl již předsedou KSSS v Moskvě, v r. 1990 však z komunistické strany vystoupil. V době „puče“ v srpnu 1991 se velice dobře zorientoval v situaci a promluvil k davu demonstrantů před moskevským Bílým domem z věže vojenského tanku. Stal se novým vůdcem země, zakázal komunistickou stranu v Ruské sovětské federativní republice a dohodl rozpad SSSR, který nahradilo Společenství nezávislých států. Načas přikázal pootevřít archivy politbyra ÚV KSSS. Jako člověk, který se rozloučil se svou komunistickou minulostí, se rozhodl provést privatizaci celé ruské ekonomiky. Vybral si k tomu ovšem podle Bukovského naprosto nevhodné spolupracovníky vedené Jegorem Gajdarem (vnukem Arkadije Gajdara, autora dětských knížek oslavujících bolševickou revoluci), kteří přivedli celou zemi, zvláště ekonomicky „zu Grund“. K tomu přistupoval Jelcinův rostoucí alkoholismus, takže ještě před koncem svého druhého volebního období přenechal prezidentský post Putinovi. Na rozdíl od hodnocení Gorbačova lze s Bukovského názory na Jelcina v podstatě souhlasit.

Putin a jeho „čekisté“

Po Jelcinově rezignaci se v Rusku ujala moci skupina odchovanců

■ Vladimir Bukovskij na snímku z roku 1987.
Zdroj: GaHetNa/ Rob C. Croes

KGB v čele s Vladimírem Putinem, podle Bukovského terminologie „čekistů“, kteří se na vedení země dodnes podílejí. V současnosti odsuzuje Bukovskij žalostnou reakci Západu na ruský postup na Ukrajině. Předpokládá, že si Putin jednou zláme vaz. Otázka podle něj zní: „Kolik lidí jim ještě dovolíme zabít, než definitivně skončí na smetišti dějin?“ (rozhovor s Jefimem Fištejnem, in: Reflex 6/2015).

Vladimir Bukovskij celé období od r. 1917 dodnes považuje za bludnou odbočku ruských dějin způsobenou nešťastnou implantací zvrhlého marxismu-leninismu. Je vytrvalým ruským vlastencem, který věří, že jeho národ si jednou konečně pro sebe vynutí spravedlivou a úspěšnou budoucnost. My si však při poznávání tisíciletých dějin v tomto euroasijském prostoru stále připouštíme obavy, co nás z této strany ještě může potkat.

Jiří Fošum

Vladimir Bukovskij (1942) je ruský neurofyziolog, spisovatel a politický aktivista. Od raného mládí působil jako zásadní odpůrce sovětského komunistického systému, za což byl vyloučen ze školy a několikrát „hospitalizován“ v různých psychiatrických léčebnách. V roce 1971 se mu podařilo propašovat na Západ 150 stran dokumentace o zneužívání psychiatrie proti odpůrcům sovětského režimu. Byl pak dále vězněn. Po vyjednávání vlád USA a SSSR v roce 1976 byl vyměněn na Západ za chilského komunistu Luise Corvalána. Usídlil se ve Velké Británii, kde žije dodnes.

Něco je ve vzduchu

Na to, co dýcháme, jsme se ptali experta na vliv životního prostředí na lidské zdraví. MUDr. Miroslav Šuta (*1969) vyrůstal v severočeském Chomutově, kde dle vlastních slov zažíval extrémní smogové situace, kdy se vzduch dal téměř krájet. Pamatuje si též masové umírání krušnohorských lesů. Už během studií medicíny začal spolupracovat s nevládními ekologickými organizacemi. Na odborné úrovni se k problémům životního prostředí dostal v 90. letech, kdy se zapojil do aktivit na ochranu ozónové vrstvy. Později se zabýval škodlivým vlivem nebezpečných chemikálií typu dioxinů a také problémy znečištění ovzduší.

Jak se liší znečištění před rokem 1990 a dnes?

Znečištění ovzduší začala společnost pocítovat jako problém minimálně od 50. let 20. století, když došlo k tzv. velkému londýnskému smogu. Na Západě se o devastaci životního prostředí a potřebě jeho ochrany diskutovalo, postupně vznikaly první ekologické zákony, instituce i ekologická hnutí.

Jelikož v komunistickém Československu byla takové veřejná diskuse potlačována a plánované socialistické hospodářství nebylo schopno reagovat na nové problémy, patřila naše země v 70. a v 80. letech mezi oblasti s nejvíce znečištěním ovzduším nejen v Evropě, ale na celém světě. Zejména oblast, která byla označována jako tzv. černý trojúhelník a která zahrnovala oblast severozápadních Čech, jihovýchodního Saska a jihozápadního Polska, vynikala vysokou koncentrací těžkého průmyslu zahrnující těžbu nekvalitního hnědého uhlí a jeho spalování v uhelných elektrárnách, ale také chemický průmysl, těžbu a zpracování uranu a další průmyslové aktivity devastující životní prostředí.

V té době byly v severních Čechách naměřeny extrémně vysoké koncentrace oxidu siřičitého (SO₂) a kyselá deště vedly k masovému odmírání lesů. Mezi lidmi se šířily neoficiální informace o vážných dopadech znečištěného ovzduší na lidské zdraví a speciálně severní Čech se potýkaly s nedostatkem lékařů, kteří se snažili region opustit.

O severu Čech se po revoluci hodně mluvilo jako o měsíční krajině...

Patrně i proto se po roce 1989 stalo životní prostředí a znečištěné ovzduší jednou z priorit pro společnost. Díky lidem jako Ivan Dejmal, Josef Vavroušek nebo Bedřich Moldan, kteří se stali prvními ministry životního prostředí, byla velmi rychle přijata nová legislativa, jež přiměla hlavně velké průmyslové podniky snížit množství vypouštěných škodlivin. To se týkalo zejména oxidu siřičitého, jeho emise během necelých 10 let poklesly o více než 90 %! A to právě díky povinnosti velkých znečišťovatelů pořídit si tzv. odsiřovací zařízení.

Další škodlivinou, kterou se podařilo z velké části dostat z ovzduší, je olovo. To se běžně přidávalo do automobilového benzínu, aby zlepšilo jeho vlastnosti. Olovo ale škodilo lidskému zdraví, hlavně poškozovalo vývoj mozku dětí. Díky zavedení tzv. bezolovnatých benzínů máme dnes olova ve vzduchu podstatně méně.

Nicméně od roku 1989 se dramaticky zvýšilo množství automobilů na silnicích. A s tím i množství škodlivin, hlavně v ovzduší velkých měst jako Praha nebo Brno. Také pozornost vědců a lékařů se od oxidu siřičitého nebo olova přesunula k jemným prachovým částicím, oxidům dusíku, ozónu nebo benzo(a)pyrenu.

Ale ovzduší je přesto čistší než před revolucí, ne?

Přestože se od roku 1989 podařilo prosadit řadu opatření, abychom mohli dýchat čistší vzduch, patří v některých ohledech ovzduší České republiky stále mezi nejhorší v Evropské unii. To se týká zejména jemného prachu (PM_{2,5}) a rakovinotvorného benzo(a)pyrenu (BaP) v průmyslové oblasti Moravskoslezského kraje. V Evropě existuje jen několik málo podobně „špinavých“ oblastí, např. údolí řeky Pád na severu Itálie, část polského Slezska nebo některé průmyslové oblasti Bulharska.

Obecně asi platí, že je dnes ovzduší čistější než před rokem 1989, ale neplatí to na všech místech a netýká se to všech škodlivin.

Informace tu jsou

Přijde mi, že se o současném stavu ovzduší moc neinformuje.

Osobně si nemyslím, že by dnes byla nízká informovanost o tom, jak čistý nebo špinavý vzduch dýcháme. Informací o kvalitě ovzduší je dnes pro veřejnost více než v minulosti. To vedlo zejména v některých oblastech (jako na Ostravsku nebo v Brně) dokonce k tomu, že místní lidé založili speciální iniciativy, které bojují za čistější vzduch ve svém městě nebo regionu. Dokonce lze na internetové stránce Českého hydrometeorologického ústavu sledovat on-line kvalitu ovzduší na mnoha desítkách míst v Česku.

Možná že dojem o nedostatečné informovanosti vzniká částečně i na základě toho, že se životní prostředí a znečištění ovzduší posunulo na nižší místa v žebříčku priorit lidí v Česku. Zřejmě k tomu trošku přispěla politická propaganda v 90. letech, kdy politici přesvědčovali veřejnost, že problém znečištěného ovzduší bude vyřešen odsiřováním elektráren a zavedením katalyzátorů v automobilech.

Mohu měřit znečištění doma, či jinak přispět ke sběru dat o znečištění?

To je dost obtížné. Vím o projektech, které se v Česku pokoušely zapojit lidi do nějakého svépomocného

pokračování na straně 36

pokračování ze strany 35

měření znečištění ovzduší, např. měření oxidů dusíku tzv. pasivním samplery v Plzni nebo projekt Kanárce na Ostravsku. Ale zatím bez valného úspěchu.

Kde lze najít aktuální informace?

Aktuální stav znečištění ovzduší na vybraných měřicích stanicích lze sledovat on-line na internetových stránkách Českého hydrometeorologického ústavu. Zde lze získat i ročenky, v nichž ČHMÚ poskytuje dlouhodobé informace o stavu ovzduší. Pro místa, kde nejsou měřicí stanice, zpracovává ČHMÚ výsledky modelování znečištění v podobě mapy, která pro každé území o rozměru 1 x 1 kilometru udává průměrné znečištění za posledních 5 let. I tyto mapy jsou volně přístupné na internetu, a každý si tedy může zjistit, jak čistý nebo jak špinavý vzduch dýchá. Navíc Státní zdravotní ústav každý rok vydává zprávy ze svého systému monitorování zdraví ve vztahu k životnímu prostředí.

Doprava, průmysl i domácí kotle

Kdo vlastně vzduch znečišťuje?

To se v různých částech země liší, region od regionu, obec od obce. Ve velkých městech jako Praha nebo Brno nebo v blízkosti frekventovaných silnic je dnes hlavním zdrojem znečištění doprava. V severních Čechách a v Moravskoslezském kraji stále hrají rozhodující roli velké průmyslové zdroje znečištění jako doly, elektrárny, chemičky, hutě nebo koksárny.

V mnoha menších městech a hlavně na vesnicích představují hlavní problém domácí kotle, kterými lidé vytápějí své domy. Nejde jen o to, že někteří lidé spalují v kamnech odpady, ale mnoho lidí stále topí nekvalitním uhlím a to v kamnech, které se už v civilizovaných zemích nesmí prodávat. Ani spalování dřeva nemusí být bez problémů, zvláště pokud se spaluje mokré nebo chemicky ošetřené dřevo. Nebo pokud ho lidé spalují v krbech nebo špatných kamnech s vysokými emisemi.

Platí ještě, že na venkově je lepší vzduch než ve městě?

To je strašně obecná otázka. I na venkově může být významný místní zdroj znečištění, ať už frekventovaná silnice nebo lidé spalující nekvalitní palivo ve špatných kotlích.

Jak se chová vzduch – kam až sahá znečištění od zdroje a na čem to závisí?

Znečištění je schopné putovat velice daleko, takže např. v Kalifornii jsou vědci schopni měřit znečištění, které vypouštějí čínské elektrárny a průmyslové podniky. Nicméně obecně platí, že znečištění se svým putováním ředí. Tedy čím dále do zdroje, tím je znečištění menší. Záleží zejména na teplotě a na směru a rychlosti proudění vzduchu. Pokud je proudění vzduchu minimální, např. během inverze, hromadí se škodliviny v přízemní vrstvě a může dojít k těm neblaze proslulým smogovým situacím.

A co když se tak stane?

V případě extrémně vysokého zamoření ovzduší škodlivinami

■ Dýchejte zhluboka.

Zdroj: Wikimedia Commons/National Park Service

jsou vyhlášovány tzv. smogové situace. Ze zákona je má právo oficiálně vyhlásit Český hydrometeorologický ústav, a to na základě zákonem stanovených podmínek, když jsou limity pro určitou škodlivinu (hlavně pro prach) po delší čas mnohonásobně překračovány. V prvním stupni jde o tzv. varování, kdy jsou pouze lidé informováni o špatné situaci. Teprve v dalším stupni může být omezen provoz vybraných největších průmyslových znečišťovatelů. Nicméně pravidla na vyhlásování smogových situací byla politiky nastavena tak, aby jich bylo co nejméně a aby se co nejméně dotýkala průmyslu.

Domovy si zamořujeme i sami

Proč v té době nechodit ven?

Součástí oficiálního vyhlášení smogové situace bývá mimo jiné doporučení omezit fyzickou aktivitu a pobyt ve venkovním ovzduší. Doporučení vychází ze zkušenosti, že koncentrace škodlivin jako prach bývají během smogových situací podstatně vyšší venku než v bytech a kancelářích. To ovšem platí, pokud se člověk ve svém bytě chová rozumně, například pokud v něm nekouří nebo nepálí rozmanité vonné tyčinky a podobně. Doporučení krátkodobého omezení fyzicky náročných aktivit zase vychází z toho, že člověk se při fyzické námaze nadechuje častěji a dýchá hlouběji. To znamená, že vdechne více vzduchu s větším množstvím škodlivin, které se mohou dostávat hlouběji do dýchacího ústrojí a více tak člověku uškodit.

Lze zabránit vstupu špatného vzduchu do bytu?

V první řadě považují za důležité si nezamořovat vnitřní prostředí bytu nebo domu svými aktivitami. Kuřáci si zamořují nejen své plíce, ale také celý byt vysokými koncentracemi prachu, rakovinotvornými uhlovodíky, těžkými kovy a mnoha dalšími nebezpečnými chemikáliemi. Zdrojem znečištění vzduchu v bytě mohou být také rozmanité svíčky, „vonné“ tyčinky nebo osvěžovače vzduchu. Opomíjeným zdrojem škodlivin mohou být i špatná kamna na uhlí nebo dřevo, sporák, toustovač, rozpálená pánev smažící řízky nebo fritéza s hranolkami. Problém mohou představovat také různá rozpouštědla, lepidla, barvy, laky apod.

K zabránění vstupu škodlivin zvenčí máme jenom omezené možnosti. Existují energeticky úsporné budovy s nucenou ventilací, kde je možné škodliviny částečně filtrovat. V běžné budově lze vnikání některých škodlivin poněkud snížit kvalitními okny a změnou režimu větrání (krátce a intenzivně).

Nejnebezpečnější je prach

Kde je u nás nejlepší vzduch?

Z hlediska znečištění prachem, které představuje největší ohrožení lidského zdraví v Česku, jsou na tom nejlépe pohraniční hory. Nicméně se tam mohou objevovat

problémy s přízemním ozónem, který je indikátorem tzv. letního neboli fotochemického smogu.

Jaké jsou krátkodobé a dlouhodobé důsledky života v znečištěném ovzduší?

Z hlediska lidského zdraví představuje v České republice hlavní nebezpečí prach. Krátkodobé vdechování prachu zvyšuje počet zánětlivých onemocnění plic, působí negativně na srdečně-cévní systém, vede ke zvýšení počtu hospitalizací a k vyšší úmrtnosti. Dlouhodobé působení prachu zhoršuje plicní funkce u dětí i dospělých, zvyšuje počet chronických obstrukčních onemocnění plic a snižuje délku dožití hlavně v důsledku úmrtí na srdečně-cévní a plicní onemocnění. Částičky o průměru do 2,5 µm (PM_{2,5}) se označují jako jemný prach a jsou schopny pronikat hluboko do dýchacího systému. Proto představují pro zdraví lidí větší nebezpečí.

Lze „zmutovat“, přizpůsobit se znečištění?

Lidský organismus samozřejmě na znečištění reaguje. Mezi škodlivinami v ovzduší jsou skutečně také mutageny (například některé polyaromatické uhlovodíky), kterou mohou způsobit mutace v lidských buňkách. Vědci sledují, zda jsou některé lidské geny aktivnější nebo méně aktivní u lidí dlouhodobě žijících ve více nebo méně znečištěném ovzduší. Zaznamenáno bylo narušení dědičné informace (DNA) v jádře lidských buněk. Nicméně je naivní si myslet, že po milionech let vývoje by se během několika desítek let mohl člověk dramaticky změnit.

Co můžu dělat já, občanka, pro dobrý vzduch?

Já lidem doporučuji, aby začali u sebe a aby se v první řadě zamysleli nad tím, jak moc cestují a jakými dopravními prostředky. Za druhé, aby se zamysleli nad svou spotřebou energie. A tím nemyslím jen elektřinu, ale třeba kolik tepla spotřebují ve svém domě nebo bytě. V tom máme v porovnání s vyspělými zeměmi ještě velký prostor ke zlepšování.

Pokud jsou lidé ochotni angažovat se i ve svém okolí, měli by si v první řadě zjistit, jak moc je znečištěné ovzduší v jejich bydlišti nebo na jejich pracovišti. Mohou se obrátit na svého starostu či zastupitele, mohou se zapojit do některé nevládní organizace, které se životním prostředím zabývají a mají zkušenosti, jak se dají problémy řešit.

Děkuji za rozhovor!

Marie Jüptner Medková

Zpráva Evropské agentury pro životní prostředí (EEA) uvádí, že v Česku lze pro rok 2012 přičíst zhruba 11 tisíc předčasně zemřelých kvůli znečištění ovzduší prachem a přízemním ozónem. V celé Evropě je to kolem 400 tisíc předčasně zemřelých každý rok.

Pražská asanace jako výsledek touhy po světovosti

Davy turistů vyrazí ze Staroměstského náměstí okolo kostela sv. Mikuláše do křivolakých uliček v severní části Starého města. Procházejí fascinující neuspořádanou zástavbou středověkých domků s převážně barokně-klasicistní fasádou, která je pozůstatkem prastarého židovského ghetta. Josefov, jak se tato čtvrť jmenuje, je spolu s okolními částmi Starého města jedním z největších pražských turistických lákadel. V pravdě intimní prostředí organicky prorostlých domků láká umělce všeho druhu a přízeň mu projevují domácí i zahraniční filmaři. Kdysi opomíjená čtvrť dnes představuje jednu z nejzářivějších pražských perel, které jsou navléknuty na náhrdelníku jménem Vltava.

Zpátky do reality. Prastará zástavba je téměř pryč, zbylo z ní šest synagog, židovská radnice a židovský hřbitov. Místo křivolakých uliček je tu Pařížská třída, rovná jako pravítko, a víceméně pravidelné, odosobněné domovní bloky v eklektické zástavbě z přelomu 19. a 20. století. Viníkem skutečnosti, že dnešní Josefov je libovolně zaměnitelný s Novým městem nebo Vinohrady, je pověstná pražská

asanace. Ta i po více než století budí vášně mezi laickou i odbornou veřejností. Svým dopadem je srovnatelná snad jen se zbouráním cenného historického města Most v letech 1965 až 1987. To jsou těžké rány, které se asi nikdy úplně nezacelí. Povězme si tedy o pražské asanaci něco víc.

Čtvrť se špatnou pověstí

Pražská asanace (z francouzského assainir - ozdravit) znamenala komplexní přestavbu velké části pražského Starého města, která zasáhla především židovské ghetto Josefov a také okolní staroměstskou zástavbu. Josefov byl přelidněnou čtvrtí se špatnou pověstí, ačkoliv samotné ghetto bylo administrativně zrušeno už v půlce 19. století a bohatší židovské rodiny se bez problémů stěhovaly do dalších částí Prahy. Plány na asanaci se začaly realizovat od roku 1882, roku 1893 byl pak schválen konečný plán asanace s vyvlastňovacími zákony. S demolicemi se začalo v roce 1895 a probíhaly až do první světové války (částečně ale pokračovaly i za první republiky). Asanaci podlehlo asi 600 domů. Tím zmizela většina míst paměti na legendami opřede-

nou židovskou čtvrtí, kterou si lidé asi nejvíce spojují s Rabim Löwem a pověstí o Golemovi. Minulost se částečně stala i proslulá uzavřená čtvrť na Františku, která zřejmě inspirovala Jaroslava Foglara k příběhům o Stínadlech. Původní asanace byla plánována na mnohem větším území centrální Prahy, ale nakonec proběhla na menším prostoru. V historickém povědomí je většinou spjata s bezohlednými podnikateli, kteří při honbě za lukrativními pozemky vydrancovali naše rodinné stříbro. Proklamované důvody k asanaci – zlepšení městské hygieny, zvýšení bezpečnosti a lesku centra města – byly považovány za alibismus. Tyto názory měly živnou půdu především po únoru 1948, kdy vyhovovaly vládnoucím kruhům, ale pravda je přeci jen trochu někde jinde.

Osa Berlín – Vídeň – Paříž

Nejdříve je nutné zmínit, že asanace byla vcelku standardním procesem, kterým v druhé polovině 19. století prošla řada evropských metropolí. Nejproslulejší je Haussmanova přestavba Paříže, která udělala z přelidněného města středověkých uliček moderní centrum s širokými bulváry a parky. Ve střední Evropě udávala tón přestavba centra Berlína na masivní bloky moderní obytné zástavby a hlavně přeměna Vídně, symbolizovaná proslulou okružní třídou Ringstrasse. Předindustriální historická zástavba řady bohatých měst hromadně mizela pod náporom velkých investic. Ideální typ moderního západního velkoměsta konce 19. století představovaly široké a rovné třídy s mnohapatrovou zástavbou, technická infrastruktura s kanalizací, vodovodem, dlážděnými chodníky a energetickými rozvody. Češi tou dobou právě dokončili proces formování národa a stali se společností prakticky rovnocennou s vyspělými evropskými národy. Právě tou dobou také začalo intenzivnější rozhlížení po okolním světě a touha po „světovosti“.

■ Krennův dům čp. 936, Staroměstské náměstí, zbořen roku 1902.

Foto: J. Eckert

Není tedy divu, že Češi chtěli mít světovou a moderní i Prahu. To, že k Staroměstskému náměstí coby jednomu z uzlových bodů české historie ze severu přiléhaly nemoderní křivolaké uličky zanedbaného židovského ghetta, navíc pověstného špatnou bezpečností a zdravotní situací, považovali za ostudu města. Tato část centra také nebyla, podle jejich názoru, dostatečně reprezentativní na hlavní město Českého království. Radní též nelibě nesli, že honosné moderní stavby nerostou v centru, ale na pražských předměstích. Později tak proklínání podnikatelé se do nejistého a nákladného podniku nejdřív vůbec nehrnuli a přesvědčil je až velký zájem při prvním skupování nově postavených domů u Staroměstského náměstí. Co se týče přímých zahraničních vzorů, při přestavbě centra se uplatnily především ty z Paříže a Berlína. Z Paříže přišla idea dlouhých a širokých bulvárů, která se promítla do Pařížské ulice, dnes výkladní skříně Prahy. Tento bulvár měl být původně pouze částí mohutné osy nové Prahy a v plánu bylo probourání jižní části Starého města až k Václavskému náměstí. Z Pařížské ulice měla osa pokračovat přes Čechův most až na Letnou, kam bylo v plánu prokopat tunel. Neúspěch tohoto velkolepého plánu dodnes připomíná vysoký sklon Čechova mostu a fakt, že na letenské straně vede do slepého místa. Inspirace z Berlína se pak podepsala na koncepci domovních bloků. Zato obdoba vídeňské Ringstrasse, velké okružní třídy na místě zbouřených hradeb, v Praze kvůli omezeným finančním zdrojům nikdy nevznikla.

Boj s bestií

Asanace budila po celou dobu trvání velký odpor části veřejnosti, přičemž nejproslulejším odpůrcem byl spoluvůdce Maryši, spisovatel Vilém Mrštík. Nad množstvím článků a polemik k tématu dodnes vyčnívá Mrštíkův text *Bestia triumphans* z roku 1897, ve kterém vybroušeným jazykem pranýřuje bezohlednost propagátorů asanace. Méně známý je ale fakt, že Mrštík ani tak nekritizoval bourání ghetta, jehož demolici tehdy díky opravdu špatné pověsti a stavu budov velká část obyvatel chápala, ale především bourání okolní staroměstské zástavby. Je též nutné připomenout, že řada památek Starého města byla tou dobou nahrazena novými domy i mimo asanační obvody, čistě z rozhodnutí majitelů. Památkový zákon tehdy ještě neexistoval. Přesto nátlak veřejnosti donutil radní zřídit roku 1896 Uměleckou komisi, která dokumentovala demolované objekty a měla pomoci zachránit některé cenné části. Město se však jejími doporučeními neřídilo, a tak se o dva roky později sama rozpustila. Vzednutí občanského odporu proti přemazávání živoucí historie bylo završeno roku 1900, kdy vznikl Klub Za starou Prahu. Dokončení asanace se však už zabránit nepodařilo. Ghetto bylo alespoň systematicky fotografováno a zachyceno též na mnoha obrazech Jana Minaříka a Václava Jansy. Podobný osud tehdy potkal i pražské

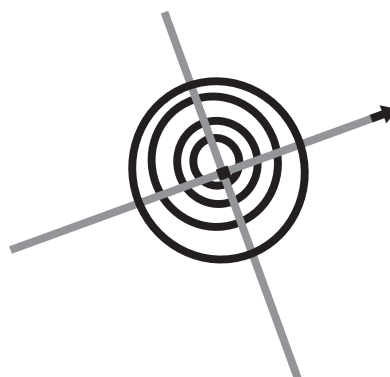
Podskalí, legendární voražskou čtvrt' pod Vyšehradem, která byla zase zrušena kvůli stavbě nábrežní zdi proti záplavám (v roce 1890 Prahu zasáhla ničivá povodeň).

Kritické zamyšlení nad šlehačkovými dory

Jak zhodnotit pražskou asanaci s odstupem sta let? V první řadě se ukázala nutnost větší ochrany historických památek, pokud po nás mají nějaké zůstat. Jejich ochrana však byla svěřena státním institucím a první památkový zákon je až socialistickým dílem z 50. let 20. století. Dále se dnes jako nepřesný ukazuje názor, že staré ghetto nahradila zástavba pochybné kvality. Tehdejší architekti dobře věděli, že se na ně upírá nekompromisní pohled veřejnosti a jejich stavby tak patří k tehdejší architektonické špičce, byť se bohatě zdobeným domům často přezdívalo „šlehačkové dory“. Byly též zachovány nejvýznamnější veřejné budovy ghetta. Architekti se také snažili zmenšit prostor pro kritiku při plánování uliční sítě nových domovních bloků, které do velké míry navazovaly na dosavadní hlavní komunikace a ani bloky domů nebyly tak masivní, jako v jejich berlínském vzoru. Hlavní problém tak spočívá v přímé a široké Pařížské ulici, která do svého okolí naprosto nezapadá. Nedokonalost provedení nového Josefova pak stvrzuje nepřilíhající zvládnutá oblast kolem dnešního hotelu InterContinental.

Ať se však na současnou zástavbu Josefova koukáme z jakéhokoli hlediska, stále vidíme ztrátu obrovského množství památek, historické kontinuity, turistického potenciálu i drsný zásah do místní pospolitosti. Po demolici klesl počet obyvatel na jednu třetinu, úplně se změnil charakter čtvrtě a její *genius loci*. Jakkoli se dá asanace v dobovém kontextu pochopit a finančně byla úspěšná, kulturní ztráty jsou nevyčíslitelné. Je proto historickým paradoxem, že místo po tisíc let formované památky na jednu svébytnou pražskou čtvrt' a zdejší židovské obyvatelstvo je dnes Josefov především památníkem éry, kdy Češi po všech stránkách dospěli a chtěli si vybourat vstupenku mezi evropskou elitu. Polovičatost tohoto úsilí, jeho dnešní neobhajitelnost a emoce, které nevyčerpaly ani v 21. století, samy odpovídají na otázku po úspěšnosti tohoto podniku. Z asanačního příběhu tak plyne jedno zásadní poučení: před adaptováním nových světových trendů je nutné důkladně kriticky myslet.

Jan Holovský

Připravujeme:

- Polský volební rok
- Byl Přemysl Otakar II. dobrým králem?
- Maďarské hudební festivaly

■ Demokratický střed – časopis, jenž je nabitý informacemi, a přesto stojí méně než jedno pivo. Foto: DeS

Pro zájemce o předplatné:

Pište prosím na náš redakční mail redakce@demokratickystred.cz.

Roční předplatné stojí 180 Kč i s poštovným.

Číslo našeho účtu je 2400332468/2010.